

De filosoof

Tijdloos!

Periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging Utrechtse Filosofiestudenten voor de Faculteit Wijsbegeerte Utrecht
Jaargang 7 · Nummer 34 · Mei 2007 · Blok 4 · Email: de.filosoof@phil.uu.nl · Website: phil.uu.nl/fuf

THEMA NUMMER:

'Tijd'

tempo
zeit

“TIJD”

Over tijd is alleen maar te spreken in clichés. Ik denk dat alles er wel een keer over is gezegd of gedacht en iets origineels is daardoor niet meer te bedenken. Tijd houdt mensen bezig, zoveel is in ieder geval wel duidelijk.

Waarom? Waarschijnlijk omdat het zo moeilijk is er mee om te gaan. Sommige momenten duren eeuwig, sommige gaan veel te snel voorbij. Je hebt er soms veel te veel, soms veel te weinig van (zie: alleen clichés zijn mogelijk). Nou ja, ik wil er helemaal niet te diep op ingaan want dat wordt in deze editie al genoeg gedaan. Neemt allen in ieder geval ruim voldoende de tijd om deze *Filosoof* te lezen want hij staat weer goed vol. Dat hadden we natuurlijk makkelijk kunnen realiseren door het blad vol te gooien met pulp, maar laat dat nou niet het geval zijn.

En er staan bijvoorbeeld maar liefst twee artikelen over Heidegger en Tijd in, waardoor iedereen in de gelegenheid wordt gesteld zich volledig in dit onderwerp te verdiepen. En als we het toch hebben over een ontische ervaring van de werkelijkheid: heeft iemand er wel eens over nagedacht dat Egyptenaren misschien niet alleen tweedimensionaal tekenden, maar de wereld ook niet in de derde dimensie konden waarnemen? Wie hier tegenin wil brengen dat ze toch driedimensionale piramides bouwden moet eerst het stuk *Ecce homo* van André Klukhuhn lezen en dan praten we verder. We zullen het ons in ieder geval nooit werkelijk voor kunnen stellen hoe die ervaring precies is geweest,

evenals we ons nooit zullen kunnen voorstellen hoe de tijd in Auschwitz door de gevangenen moet zijn ervaren. Waarmee we ons overigens zeer gelukkig kunnen prijzen; een indruk hiervan is gegeven in een verslag van een bezoek aan het kamp tijdens de studiereis.

Ook is te lezen hoe tijdelijk de moeilijke situatie in Bosnië is. En dichterbij huis: hoe de zaken er nu eigenlijk voorstaan op ons departement (let op: geen faculteit meer!), en hoe de meningen zijn verdeeld over de vraag of onze maatschappij zou moeten onthaasten. Ach, lees het allemaal zelf maar, het is de tijd waard. Of misschien kan ik beter stellen: het is de *prioriteit* waard, waarmee beter kan worden aangegeven dat men geheel naar eigen keuze zijn tijd kan indelen zoals men wil. Zeg maar liever nooit: ‘daar heb ik geen tijd voor’, maar zeg: ‘daar heb ik geen prioriteit voor’, dat is een stuk eerlijker. Deze uitspraak lijkt te leiden tot nog een cliché, namelijk de veelgehoorde uitspraak: tijd *heb* je niet, tijd *maak* je. Dit komt op hetzelfde neer als wat ik al wilde zeggen, alleen is het een beetje onhandig geformuleerd. Volgens mij *heb* je tijd, en maak je zelf de keuze voor de indeling daarvan, anders gezegd: je stelt prioriteiten. Ik zou hier nog veel over kunnen zeggen, maar dat zou te ver voeren. Stel maar gewoon de prioriteit deze *Filosoof* door te lezen, en laat je meevoeren door de mystieke vraag naar wat tijd nu werkelijk is...

Anna van Dijk is hoofdredacteur van De Filosoof.

Met onder andere:

- 3** Thema: Ecce Homo
- 5** Interview Marina Oshana
- 7** Essay: Nu is het tijd
- 10** Thema: Tijd en Heidegger, Heidegger en tijd
- 12** Activiteitenverslag Open Podium
- 16** Afstudeerrubriek: Interview met Stephanie Roels
- 18** Het leven als deeltijd-filosoof
- 19** Marcel Proust: À la Recherche du temps perdu
- 21** Verslag: Bezoek aan Auschwitz
- 24** Thema: Of God bestaat
- 25** Tijdloze uitspraken

En ook: recensies, columns, een Vervolgverhaal, Sneu Poesje, De Stelling & de FUF-activiteitenkalender

De Filosoof zoekt kopij

**Heb je ook een bijdrage voor de Filosoof? Alle artikelen zijn welkom!
Let ook op het nieuwe vervolgverhaal achterin deze editie en schroom niet
er een mooi vervolg op te schrijven!**

De Filosoof is te bereiken via de.Filosoof@phil.uu.nl, of het postvakje op de faculteit (halverwege de gang op de 1e verdieping van het Bestuursgebouw)

Want vóór alles dringen zich aan de speculatieve geest de volgende vragen op: Wat is *tijd*? Wat is dit wezen dat uit louter beweging bestaat, zonder iets dat zich beweegt? - En wat is *ruimte*, dit alomtegenwoordige niets, waaruit geen enkel ding kan ontsnappen, zonder op te houden iets te zijn? (Arthur Schopenhauer)

Ik raak er de laatste tijd steeds meer van overtuigd dat Immanuel Kant – en in zijn kielzog Arthur Schopenhauer – het bij het rechte eind had toen hij opperde een copernicaanse wending in het denken te hebben teweeggebracht met het idee dat ruimte en tijd geen deel uitmaken van een buiten ons en los van onze waarneeming of ervaring bestaande werkelijkheid, maar door onszelf als zuivere aanschouwingsvormen aan de door ons *gekende* werkelijkheid worden opgelegd. ‘Kennnis is mogelijk,’ zo formuleerde Kant het zelf, ‘door een samenwerking tussen aanschouwing en verstand, waarbij het verstand de chaotische veelheid van in ruimte en tijd gesitueerde gewaarwordingen op noodzakelijke wijze ordent door ze aan zijn a priori begrippen te onderwerpen.’ Bewijzen heb ik er dus niet voor, Kant trouwens ook niet, maar

het kan wel aannemelijk worden gemaakt door er op te wijzen dat wij de wereld buiten ons alleen maar kunnen kennen door de zintuiglijke indrukken die wij ervan opdoen – overdracht van elektromagnetische stralingsenergie op onze netvliezen bijvoorbeeld, of bewegingsenergie van botsende lucht moleculen op onze trommelvliezen – via elektrische, chemische en fysiologische processen door de zenuwbannen naar onze hersenen te sturen, die er dan op een vooralsnog volslagen mysterieuze wijze een bewust en min of meer coherent tijdruimtebeeld van maken. En wij laten dat dan gemakshalve voor de gebruiksvriendelijke, alledaagse werkelijkheid doorgaan. Ik denk dat dit waar is omdat het een soort verklaring geeft voor de

andere onbegrijpelijke omstandigheid dat onze voorouders normaal gesproken bijna allemaal al dood zijn, wij momenteel proberen iets van ons leven te maken zonder ons te kunnen herinneren dat dit ooit anders is geweest, het grootste deel van ons directe of verwante nageslacht nog geboren moet worden en dat alles zonder dat we ons een steekhoudende voorstelling van de dood (of het niet-bestaan) kunnen maken. Deze schijnbare willekeur in volgorde van verschijnen op en verdwijnen van het aardse toneel heeft volgens Kant niets met de wereld-zelf te maken, maar is een noodzakelijk gevolg van de tijdruimtestructuur die wij er aan opleggen. Haal die structuur weg en iedereen is er óf altijd óf nooit óf beide óf geen van beide, wat mijns inziens veel aannemelijker is dan dat we er allemaal alleen maar af en toe eens zijn en verder niet.

Ik denk ook, zonder daarvoor bewijzen te hebben, dat de relativistische ver-

‘We hebben ons zo’n drie- tot vier miljard jaar betrekkelijk ongestoord evolutionair kunnen ontwikkelen tot de wetenschappelijke theorieën ontwerpende, e-mailende, mobiel telefonerende, milieubedervende, filosoferende, schrijvende, schilderende, componerende en vooral fantaserende homo sapiens die we nu zijn, zonder daarbij ruw onderbroken te zijn door al te grote kosmische catastrofes, en dat komt in het universum niet zo heel vaak voor.’

gelijkingen van Albert Einstein een bij benadering goede *kwantitatieve* invulling geven van Kants *kwalitatieve* idee. Als we tóch moeten wennen aan de situatie dat wij het zelf zijn die de structuur van de tijdruimte aan de werkelijkheid opleggen, dan zou ik niet weten waarom dat Einsteins tijdruimte niet zou kunnen zijn. Voorlopig alleen als een goede benadering, omdat we weten dat er eerst nog een ‘theorie van alles’ moet worden verzonnen die de relativiteitstheorie op een dieper niveau met de kwantumtheorie in overeenstemming zal brengen. Daar zijn de supersnaartheoretici weliswaar al een tijdje druk mee doende, maar nog lang niet mee klaar, en het is zelfs de vraag of het ooit zal lukken om zo’n theorie – die niet al-

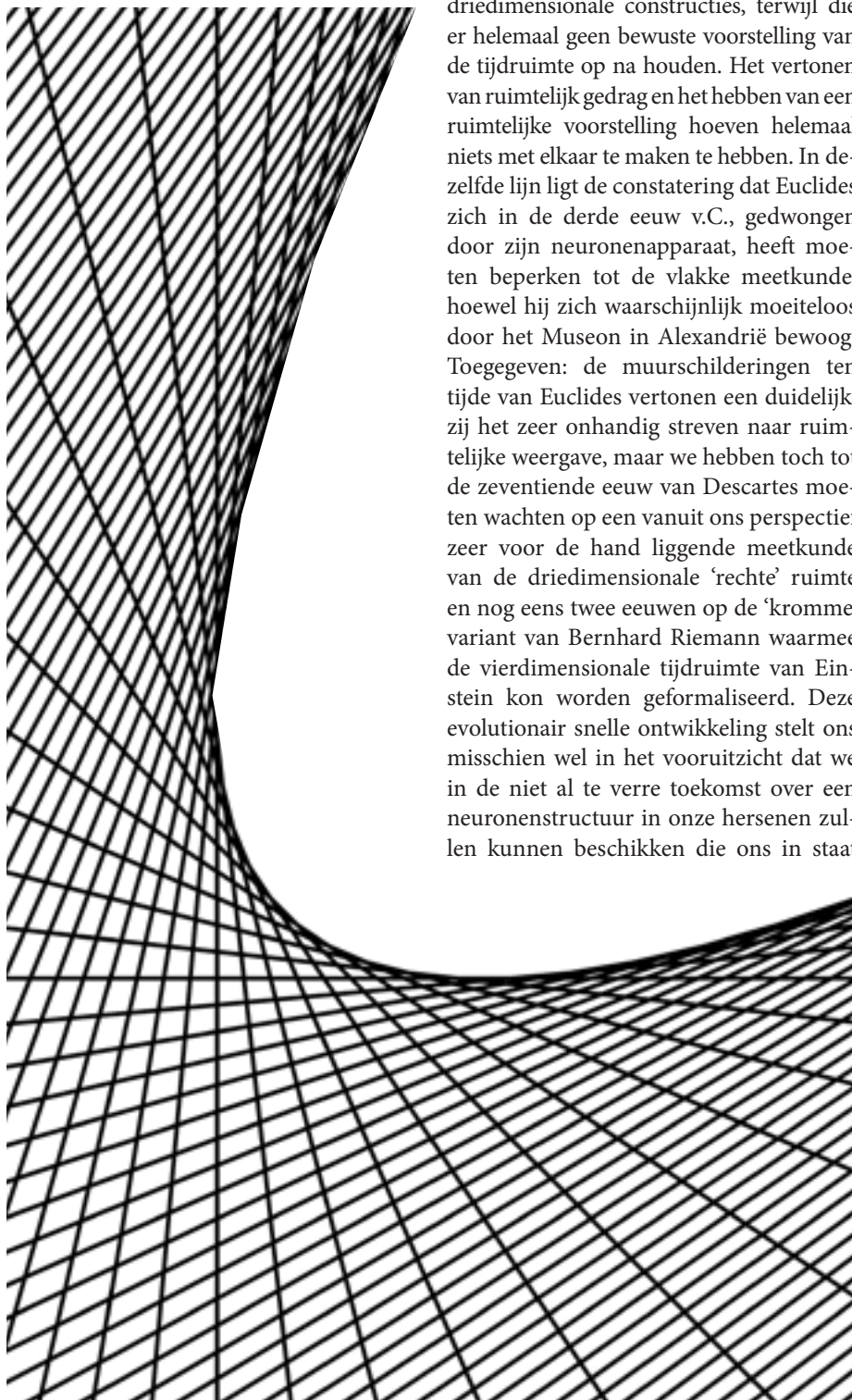
leen de materie, maar ook de tijdruimte zelf zal moeten genereren – te formuleren. Maar ook zonder een definitieve theorie is het wel al duidelijk dat de al eeuwen kwelende vraag naar de wonderlijke verhouding tussen natuurkunde en wiskunde is opgelost: hoe is het toch mogelijk dat die abstracte en op zich betekenisloze symbolen en hun louter formele betrekkingen zo’n adequate beschrijving geven van wat zich in de fysische werkelijkheid afspeelt? Is de werkelijkheid zélf wiskundig, zoals Plato dacht, of zijn wij het – of beter nog de neuronestructuur in onze hersenen – die er de wiskundige principes aan opleggen? Nou, gezien het bovenstaande: wij dus, of in ieder geval onze zuivere aanschouwingsvormen die door onze neuronale (dus genetische) architectuur worden bepaald. Kant zelf, hoewel onkundig van genen, neuronen en relativiteit, was zich dat al terdege bewust en beschouwde wiskunde als een *a priori* wetenschap, omdat hij inzag dat de ruimtelijke afmetingen en situering van voorwerpen *meetkunde* en de aftelbaarheid van de voorwerpen en de tijd *rekenkunde* met zich mee moeten

brengen, en mét de wiskunde wordt tegelijk de rechtvaardiging van de natuurkunde gegeven.

Als we het voor het gemak maar even bij Einstein houden geeft het wél te denken dat de tijdruimtestructuur die wij momenteel genereren niet meer cartesians of newtoniaans van

aard is – eeuwig durend, regelmatig verloopend, oneindig uitgestrekt, isotroop, leeg en gebeurtenisloos denkbaar – maar dat er een veel minder voor de hand liggend welomschreven begin aan zit – de oerknal die 13,8 miljard jaar geleden plaatsvond en waarvan we niet weten wat er vóór die tijd was want er was nog geen tijd, en ook niet wáár dat was want er was nog geen ruimte – en mogelijk ook een even welomschreven einde, en ook nog voorzien van allerlei krommingen, verdichtingen en vertragingen. Als extra prettige verrassing brengt Einsteins tijdruimte nog mee dat die onbegrensd, maar niettemin in zichzelf besloten kan zijn, waarmee zowel de problemen die Aristoteles’ kristallen schalen – wat is er dan buiten de laatste

schaal – als Newtons oneindigheid – weet iemand wat dat is? – de wereld uit zijn. Ik wil maar zeggen: als wij het zelf zijn, en dat denk ik inderdaad, die de vierdimensionale tijdruimtestructuur aan de werkelijkheid opleggen, dan kan dat nooit vanaf de allereerste *homo* altijd al dezelfde tijdruimtestructuur zijn geweest en moet er een evolutionaire ontwikkeling zijn aan te wijzen. Het wordt dan begrijpelijk dat de afbeeldingen van mensen en dieren op de allervroegste grotschilderingen die we kennen op ons een tijdruimtelijk *ongeorde*nde indruk maken: hier een mens en daar een beest of een onderdeel daarvan

zonder enige tijdruimtelijke samenhang. En ook dat de vroege Egyptische schilderingen een *tweedimensionale* tijdruimtebeleving suggereren, alsof de Egyptenaren in die tijd zich nog geen *driedimensionale* voorstelling van de ruimte konden maken zoals wij dat probleemloos doen, en zich meer door een opeenvolging van tweedimensionale dia's of verspringende filmbeeldjes bewogen dan door een continue ruimte. Het vaak aangevoerde tegenargument dat de Egyptenaren toch driedimensionale piramides hebben gebouwd en sfynxen hebben gebeeldhouwd snijdt natuurlijk geen hout: termieten bouwen ook kunstige driedimensionale constructies, terwijl die er helemaal geen bewuste voorstelling van de tijdruimte op na houden. Het vertonen van ruimtelijk gedrag en het hebben van een ruimtelijke voorstelling hoeven helemaal niets met elkaar te maken te hebben. In dezelfde lijn ligt de constatering dat Euclides zich in de derde eeuw v.C., gedwongen door zijn neuronenapparaat, heeft moeten beperken tot de vlakke meetkunde, hoewel hij zich waarschijnlijk moeiteloos door het Museon in Alexandrië bewoog. Toegegeven: de muurschilderingen ten tijde van Euclides vertonen een duidelijk, zij het zeer onhandig streven naar ruimtelijke weergave, maar we hebben toch tot de zeventiende eeuw van Descartes moeten wachten op een vanuit ons perspectief zeer voor de hand liggende meetkunde van de driedimensionale 'rechte' ruimte en nog eens twee eeuwen op de 'kromme' variant van Bernhard Riemann waarmee de vierdimensionale tijdruimte van Einstein kon worden geformaliseerd. Deze evolutionair snelle ontwikkeling stelt ons misschien wel in het vooruitzicht dat we in de niet al te verre toekomst over een neuronenstructuur in onze hersenen zullen kunnen beschikken die ons in staat

stelt een bevredigende voorstelling van Einsteins vierdimensionale tijdruimte te maken en wie weet met voldoende tijd van leven misschien ook nog wel van de tiendimensionale tijdruimte van de supersnaren.

Ook denk ik, alweer zonder enig bewijs, dat wij mensen zoals wij hier zijn met onze voorstelling van de tijdruimte geen zeer toevallig, dus *onwaarschijnlijk*, product van de evolutie vormen, niet één van de vele mogelijkheden die zich in principe zouden hebben kunnen voordoen, maar dat we *noodzakelijk* zijn, dat we alleen maar hebben kunnen worden wie we nu zijn en niet iets of iemand anders. De autokatalytische chemische processen die vanaf het allereerste begin in de moleculaire oersoep hebben plaatsgevonden en de ingewikkelde organische bouwstenen hebben voortgebracht waaruit wij bestaan, konden niet anders verlopen dan ze hebben gedaan, waarom zouden ze ook. Het ligt daarom voor de hand dat zich op veel andere plaatsen in onze tijdruimte vergelijkbare levensvormen als de onze moeten voordoen. Dat we die nog nergens hebben aangetroffen, of dat die zich nog niet aan ons kenbaar hebben gemaakt, heeft een betrekkelijk eenvoudige verklaring. De planetaire constitutie van ons zonnestelsel is van dien aard – met Jupiter als zware buitenplaneet – dat de kans op catastrofale botsingen met asteroïden of meteoren erg klein is. We hebben ons zo'n drie- tot vier miljard jaar betrekkelijk ongestoord evolutionair kunnen ontwikkelen tot de wetenschappelijke theorieën ontwerpende, e-mailende, mobiel telefonerende, milieubedervende, filosoferende, schrijvende, schilderende, componerende en vooral fantaserende *homo sapiens* die we nu zijn, zonder daarbij ruw onderbroken te zijn door al te grote kosmische catastrofes, en dat komt in het universum niet zo heel vaak voor.

Daar zitten we dan – *ecce homo* – en proberen ons met onze tijdruimte genererende neutronenstructuren, die zelf ook weer een tijdruimtestructuur zijn, af te vragen wat er toch áchter die zelfgecreëerde tijdruimtestructuur te vinden zou zijn. Maar ja, Kant en Schopenhauer zeiden het al, daar kunnen we nou juist nooit achter komen, omdat we er niet aan kunnen ontsnappen zonder op te houden iets te zijn. Toch vreemd dat er voor deze (neo-) kantiaanse ideeën tegenwoordig zo weinig aanhangers te vinden zijn.

André Klukhuhn is scheikundige, filosoof en docent academische vorming.

INTERVIEW > Professor Marina Oshana

Afgenomen op 26 april 2007

DOOR FLEUR JONGEPIER

In blok 3 dit jaar is professor Marina Oshana, met haar man David Copp, vanuit de Verenigde Staten overgekomen naar Utrecht om hier rechtsfilosofie te doceren. Marina Oshana heeft ook als spreker meegewerkt aan het FUF-forum genaamd 'Seks en Moraal'.

Hieronder volgt een interview met Marina Oshana over vragen omtrent studeren en studenten in Nederland vs. Amerika maar ook rechtsfilosofie geïnteresseerde vragen komen aan bod.

▶ *Could you give us a short introduction of your history concerning studying and teaching?*

I completed my undergraduate education at San Francisco State University where I received my master's degree in Philosophy as well. Then I went to the University of California [UC Davis, FJ] where I received another master degree. I have been teaching philosophy since 1993. I am now writing on a paper on self-identity and moral responsibility.

▶ *How did you end up coming over to the University of Utrecht to teach Dutch students?*

That was actually very fortuitous. It turns out that the University of Florida, where I teach, has a more or less informal arrangement with Utrecht. It's not well advertised, but if you know someone in Utrecht who is willing to play host, then you can apply to come over as a visiting professor. And I just happened to know Joel [Anderson, FJ], it was really lucky.

▶ *Your Philosophy of Law class just finished, so what are your plans for the next two months?*

I'll do research, and really try and devote myself to catching up. I brought a ton of books with me and I want to try and get one or two papers done. Also, there's a conference coming up in Belgium and a conference of the International Society for Law and Philosophy in Krakau, Poland.

▶ *Comparing Dutch students with American students, what are the noticeable differences?*

The students here are more self-mo-

tivated. They're less accustomed to being lectured to, they like doing work independently. To a degree that I found less apparent in the United States. It's not easy to draw exact parallels or form distinctions because obviously there's many students in the United States that I found to be very independent, very creative. I think that the expectations that students work more independently is stronger here in the Netherlands. Students here do not request, at least not from me, any personal assistance.

I am however somewhat disappointed about the response of the students. Those who are interested are very interested, and the rest kind of floated off. I don't know if that's because I didn't require attendance, but I don't like requiring attendance.

▶ *What are your thoughts about the Utrecht Faculty of Philosophy?*

I haven't really had a chance to talk to a lot of the people here. I find that they're interests are more historically oriented than is commonplace in the United States. They're more informed by social concerns and concerns about current events in the world. I might be noticing that because here, unlike in the US, the Faculty is divided into these divisions. Everybody mingles together in the United States.

▶ *So you could say this Faculty, or faculties in the Netherlands in general, are oriented in a more specific, specialised way?*

Yes. In some ways it's been nice for me because the people with whom I'm associated are much more in keeping with my own area of study, but it's not something I'm accustomed to.

▶ *How are the English writing and speaking abilities of our students?*

Fantastic. I'd say 90 percent of them are remarkable. The fact that you're able to converse fluently and follow lectures on a specialised topic is impressive. But the writing too impressed me a lot.

▶ *During the course, did you notice any difficulties among students regarding the subject being aimed at American*

law more than European law?

No, I don't think that there were difficulties of comprehension or philosophical barriers that were raised as a result of the course being based on Anglo-American law. Because many of the issues were still salient. 'How should a good legal system work', is a question that can be answered outside of looking at the particular laws or cases that arise in society.

But that said, it would have been nice I think, it would have sustained a higher level of interest, if I had known more about European law and Dutch law in particular.

One thing that struck me was that there's no judicial review here, because it plays a tremendous role in America. By that I mean that the law can be challenged and be overturned by the judiciary.

▶ *Do you think the philosophy students had a sufficient philosophical background to follow the course?*

I didn't expect the students to have any prior knowledge of philosophy of law. But in terms of their acquaintance with basic philosophical concepts I found them to be very well prepared. And that was what I was hoping for and expecting, because I was told most or all of the students were second or third year students. By the time a student reaches her second year here, she has already had a significant number of philosophy courses and that's different from the United States too.

▶ *How is this different, exactly?*

Very, very, very different. You major immediately here, you declare an area of concentration and you don't do that in the United States. So I teach a lot of general education courses. You have students who come from economics, psychology, criminal justice or philosophy. Some of them know some philosophy, some of them don't. Most of them aren't even that interested in philosophy. So their preparation is very different. Even with majors, students don't declare a major until their second, sometimes third year of study. They spend a lot of time doing general education and social sciences.

▶ *What about the Philosophy of Law course, do you think the students were most interested in?*

This is interesting because it is just the reverse of what I picked up from my students in the States, students here are most interested in theory. They really seem to be interested in the positions of Hart, Dwor-

kin and Fuller and whether or not they're as incompatible as they seemed. Students in the United States, for the most part, find that part much tedious and demanding for them. They like the excitement of the cases. But as far as I'm concerned, the cases are only the vehicles for illustrating the theory.

▶ *Do you support retro-active lawmaking?*

Generally speaking: no. If there's obviously a law that is outrageous, then it should be overturned but I'm not sure that people who behaved lawfully under an outrageous law should be convicted. It really depends on the nature of the law. I do have some sympathies with natural law theories and Ronald Dworkin, regarding a law as doing violence to 'law as integrity' as Dworkin might have put it. If people who are intelligent have been going along with the law because it suits them to do so, even though they know in their hearts that this law is a lousy law and that it's a law that is not congruent with other laws nor congruent with a system of law as something that should be applied equally to all human beings, then I don't think I'd have such a problem.

▶ *Law & Morality: should they be separated?*

[Marina moans and seems puzzled by the question. I tell her she's allowed to say the question is unanswerable]

That's not answerable...

▶ *Lex iniusta non est lex, or translated: an unjust law is no law. True?*

No, an unjust law certainly could be a law. I don't think that what law is, is entirely dependant on it being just or unjust.

▶ *Can civil disobedience show a respect for law?*

Yes, absolutely.

▶ *Rule of Recognition: old-fashioned or functional?*

I think it's still useful. I think there has to be some accepted and appreciated method of identifying what counts as a law among the various rules that we in society obey or follow. There are various things that we consider standards or norms of conduct which among those are genuine rules of law. There have to be some criteria for recognising the law.

Over Heideggers opvatting over de tijd in het algemeen en het nu in het bijzonder

DOOR MAARTEN STEENHAGEN

De geschiedenis, het heden en de toekomst zijn volgens Martin Heidegger de drie extasen van het menselijk bestaan; ze zijn cruciaal in onze beleving van en ons verhoudens tot de wereld. Heideggers begrip van het zijn van de mens, het erzijn (Dasein), is derhalve onlosmakelijk verbonden met zijn opvattingen over tijd.

In dit artikel wil ik ingaan op de bijzondere relatie van het erzijn tot het nu in Heideggers opvattingen. In Sein und Zeit beschrijft Heidegger het erzijn namelijk als een 'geworpen zijn in het heden' - het erzijn verhoudt zich altijd tot z'n zijn vanuit deze tegenwoordigheid.¹ Hoewel de uitgestrektheid van het zijn voornamelijk bepaald lijkt te worden door de twee overige extasen - het verleden en de toekomst - wil ik in dit artikel betogen dat 'nu' in Heideggers denken niet slechts een middenpositie bekleedt tussen verleden en toekomst, maar op een fundamenteeler niveau als belangrijkste zijnswijze van het erzijn gezien kan worden.

ZIJN

De fundamentele vragen die Heidegger stelt aangaande de basis van onze werkelijkheid worden door hem in de eerste plaats benaderd vanuit de individuele ervaring van de normale wereld van alledag - dit noemt hij een *ontische* ervaring van de werkelijkheid. Deze ontische beleving is, hoewel ze het grootste gedeelte van ons bestaan beslaat, in wezen een oneigenlijke manier van verhouden tot het zijn; gericht op de *wereld* en niet op het *zijn* zelf. Echter uitgaande van de fenomenologische methode vormt de wereld zoals wij deze ervaren - die zich als *fenomeen* aan ons voordoet - wel de toegang tot een meer

eigenlijke omgang met de werkelijkheid. Zo probeert Heidegger *door de fenomenen heen* de ontologische fundamenteen van het bestaan aan het licht te brengen.

Het *eigenlijke* bestaan is ontologisch. Door de speciale relatie die de mens met z'n zijn onderhoudt heeft deze volgens Heidegger de mogelijkheid om vanuit zichzelf inzicht te verkrijgen in de grondbeginselen van het *zijn*.

De manier van verhouden tot het zijn is echter even zozeer afhankelijk van het

'Aan de hand van het werk van Aristoteles laat Heidegger een andere laag van het fenomeen tijd zien - de ontologie van de tijd.'

verhouden tot de tijd.² Het *er-* van het erzijn heeft namelijk niet slechts betrekking op het ontologisch zijn *in de wereld*, maar tevens op een ontologisch zijn *in de tijd*. Zodoende kan de verhouding tot het zijn niet los gezien worden van de verhouding tot de tijd. 'Geschiedmatigheid', het zich vanuit het heden verhouden tot alle tijdsdimensies, is een eigenschap die volgens Heidegger fundamenteel in de existentie van het erzijn vervat ligt.³

DE TIJD

In zijn *Grundprobleme der Phänomenologie* gaat Heidegger uitvoerig in op het wezen van de tijd. Analooq aan de fenomenologische benadering zoals deze gehanteerd wordt in *Sein und Zeit* ligt het beginpunt van de analyse van de tijd bij de ontische beleving van de wereld. Het 'vulgaire tijdsbegrip', zoals Heidegger dit ontische tijdsbeleven noemt, is dus onze

omgang met het fenomeen tijd zoals dit in het leven van alledag gebeurt.

Binnen de alledaagse ontische beleving dient de tijd zich aan als iets dat voorhanden is in de wereld. Als we ons afvragen hoe laat het is en op een klok kijken, dan doen we dit niet om een tijd *an sich* te kennen, maar altijd een tijd in relatie tot deze wereld. De ontische wereld wordt op deze manier aangedragen als betekenisvoller voor de tijd. De vulgaire tijdsopvatting biedt de mogelijkheid voor een sociale tijdsbeleving - doordat wij tijd ophangen aan publiekelijk toegankelijke fenomenen is het voor meerdere mensen mogelijk het over dezelfde tijd te hebben. Dit leidt echter tot de volgens Heidegger valse overtuiging dat de tijd iets van de wereld is. In de geschiedenis van de wetenschap en het denken over dit fenomeen is het dan ook ten onrechte altijd als iets externs opgevat.

Nast de wereldtijd kan vanuit deze vulgaire opvatting echter ook nog iets anders van de tijd worden blootgelegd: de ontologische tijd. Dit is hetgeen wat de tijd is, zonder betrekking te hebben op standen van zaken in de wereld.

Met een historische verkenning van de traditionele opvattingen over tijd poogt Heidegger deze oorspronkelijke, eigen structuur van het fenomeen tijd in beeld te brengen. Hij stelt dat onze traditionele opvattingen over tijd allen voort lijken te bouwen op het denken van Aristoteles. Heidegger wil Aristoteles zó interpreteren dat dit ons een beter inzicht kan geven in de ontologische structuur van het fenomeen tijd.

Aristoteles beschouwt de tijd aan de hand van beweging, κίνησις, of, zo benadrukt Heidegger, verandering: μετάβολή.⁴ Heidegger stelt dat Aristoteles, hoewel deze voornamelijk fysische voorbeelden aanhaalt, in wezen iedere overgang van het één naar het ander als beweging en dus als tijdelijk zal kunnen aanmerken. Dit betekent dat tijd niet iets is dat noodzakelijk 'in ruimte' gedacht moet worden.

1 Martin Heidegger, *Sein und Zeit* (Tubingen: Max Niemeyer Verlag, 1953), §29.

2 *Ibid*, §61.

3 *Ibid*, §6, p. 20.

4 Martin Heidegger, 'Grundprobleme der Phänomenologie' in *Gesamtausgabe*, dl. II, band 24 (Frankfurt am Main: Klostermann, 1975), p. 343.

Heidegger stelt dat onze vulgaire omgang met tijd als opeenvolging van beweging, waarbij deze beweging in individuele segmenten geteld en gemeten kan worden, de kern van onze beschouwingen over tijd vormt. Tijd is echter niet de beweging zelf en ook Aristoteles sprak al van tijd als iets 'aan' de beweging: κινήσεως τι. Tijd is getal, αριθμός.⁵ De getelde segmenten kunnen echter pas onderdeel van de beweging vormen als ze in zichzelf al beweging zijn, dat wil zeggen dat in ieder segment zo-

wel het voorgaande als het volgende van de beweging al vervat ligt. Volgens Heidegger bedoelt Aristoteles hier niet een ruimtelijke, maar een zuiver tijdelijke opeenvolging mee - πρότερον en ὕστερον, früher en später.⁶

Aan de hand van het werk van Aristoteles laat Heidegger een andere laag van het fenomeen *tijd* zien – de ontologie van de tijd. Maar door tijd met gebruikmaking van woorden als 'vroeger' en 'later' te definiëren in termen van tijdelijkheid lijkt Aristoteles niets anders te zeggen dan 'tijd is tijd'. Deze uitspraak dient volgens Heidegger echter niet te worden begrepen als slechts een lege tautologie. Volgens Heidegger is het namelijk wel degelijk een informatieve uitspraak zolang we ons bewust zijn van het niveauverschil dat in deze definitie besloten ligt. Het gaat hier om de beschrijving van het ontologische begrip van tijd in termen van de *fundamenteel*-ontologische tijdelijkheid. Ook de getelde momenten die de tijd uitmaken zullen zelf al tijdelijk zijn. Heidegger spreekt in *Sein und Zeit* van deze tijdelijkheid als gericht 'buiten-zichzelf' [*Außer-sich*]⁷ waar verleden, heden en toekomst in besloten liggen. Zo strekt de tijdelijkheid van een moment zich uit en is zonder begin of eind.

HET NU

De segmenten die de tijd – dat wil zeggen, de aristoteliaanse getelde tijd - uitmaken zijn de afzonderlijk te tellen nu's. Als het

nu echter zelf afgebakend zou zijn en zou worden opgevolgd door andere nu's, dan zou dit een overgang tussen deze punten vereisen. Veeleer is het nu echter zelf een punt van overgang. Wij kunnen slechts spreken van het nu als afgebakend geheel

'De vulgaire tijdsopvatting biedt de mogelijkheid voor een sociale tijdsbeleving - doordat wij tijd ophangen aan publiekelijk toegankelijke fenomenen is het voor meerdere mensen mogelijk het over dezelfde tijd te hebben.

Dit leidt echter tot de volgens Heidegger valse overtuiging dat de tijd iets van de wereld is.'

door het te verbinden met de wereld: we dienen het te tellen. Ook al is het nu zelf niet begrensd, het kan wel gebruikt worden om te begrenzen als een vulgaire betekenisgeving aan het moment. Het nu kan geïndividueerd worden door de dingen die zich toevalligerwijs gelijk hiermee voltrekken.⁸ Ondanks deze individuering in verschillende nu-momenten is het nu altijd gelijk, dat is gelijk in essentie – het is immers altijd nu.⁹ Doordat het nu niet begrensd is in de tijd wordt het gekenmerkt door een extatisch karakter waarin het alle tijdsdimensies in zich bergt; het nu is geschiedmatig. Het vormt dan ook geen onderdeel van de tijd, maar het nu is de tijd zelf.

NU IS DE TIJD

In Heideggers werk beslaan alle manieren van zijn een activiteit. Iets is niet statisch; zodra iets is, is het bezig. Deze bezigheid impliceert een verhouding tot de tijd en zo strekt ook het zijn van de mens zich altijd uit over drie dimensies. Het erzijn bestaat vanaf de geboorte tot aan de dood in een constante uitgestrektheid. Dit is het *geschieden* van het erzijn en sluit aan bij de eerder al als voor haar kenmerkend aangeduide geschiedmatigheid.

Zo blijkt dat het erzijn en het nu in hun fundamenteel ontologisch karakter op een zelfde wijze als geschiedmatig bestaan; beide kenmerken zich door een extatische tijdelijkheid.

Vanuit de bevindingen dat zowel het erzijn als het nu gegrond zijn in de tijdelijkheid is te concluderen dat het nu en het erzijn aangaande de tijd op een zelfde positie staan: beide kenmerken zich door een zich uitstreckende geschiedmatigheid. Deze zelfde positie blijken zij ook in te nemen wat betreft het zijn: van het erzijn is nadrukkelijk vooropgesteld dat juist dit zijnde zich verhoudt tot z'n zijn, en van het nu wordt door de analyse van de tijd duidelijk dat dit moment slechts als zodanig

herkend kan worden door een tellend zijnde – zo staat ook het nu in relatie met het zijn.

Het erzijn en het nu lijken zich ontologisch dan ook in eenzelfde punt te bevinden – het punt waarop zijn en tijd elkaar kruisen. Vanuit hier kan de fundamentele positie die het nu geniet nader verklaard worden. Het nu geeft niet alleen inzicht in het wezen van de tijd, maar stelt het erzijn ook in staat om *nu* vragen te stellen over zijn bestaan. Ze maakt deel uit van hetzelfde moment van bestaan als het erzijn. Erzijn bestaat dan ook slechts in wezen op dit moment, *nu*.

LITERATUUR

Baekers, Stephan *De Tijd bij Aristoteles en Heidegger*, Leiden: Universiteit Leiden, 1980.

Heidegger, Martin. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer, 1953.

— 'Grundprobleme der Phänomenologie'. In: *Gesamtausgabe*. dl. II. band 24. Frankfurt am Main: Klostermann, 1975.

McLure, Roger. *The Philosophy of Time*. London: Routledge, 2005.

5 Ibid, p. 338.

6 Ibid, p. 341.

7 Ibid, p. 377.

8 Roger McLure, *The Philosophy of Time* (London: Routledge, 2005), p. 184.

9 Martin Heidegger, *Grundprobleme der Phänomenologie*, §19, pp. 349-51.

Tijd en Heidegger — Heidegger en tijd

DOOR WILLEM VAN REIJEN

Sein und Zeit werkte bij het verschijnen in 1927 als een donderslag bij heldere hemel. Het veranderde het filosofische landschap radicaal. De fenomenologische analyses van Husserl werden ontmaskerd als gezapige contemplaties die in een abstracte kentheorie verdampden. En Heidegger, die geen ander doel voor ogen stond dan de fenomenologie van zijn leermeester met zijn eigen filosofie van de troon te stoten, deed er alles aan om te laten zien dat de “Sachen selbst”, waar Husserl het over had, toch niets anders waren dan onze voorstellingen van de dingen en dat het er om ging in de filosofie over de werkelijke dingen na te denken.

Er kan geen twijfel over bestaan dat datgene wat Heidegger voor ogen stond geen reform van de heersende filosofie, geen partiële verandering van het bestaande, maar een revolutie was. Dat blijkt alleen al uit de provocatie die de titel betekende. Gold tot dan toe dat in de mainstream filosofie alleen het “Zijn”, het eeuwige, onveranderlijke, het legitieme onderwerp van de filosofie kon zijn, zo pleitte *Sein und Zeit* er voor “Tijd” hoger dan het “Zijn” te waarderen. Het ging daarbij om meer dan een begripsmatige heroriëntatie – Heidegger wil inderdaad het alledaagse zijnde (het ontische, vergankelijke) tot thema van een nieuwe zijnsleer (ontologie) maken. Hij is dan ook de eerste die schijnbaar triviale dingen, bv. de hand, als uitgangspunt voor de filosofische analyse van wijze waarop wij ons in onze omgeving oriënteren neemt. Al naar gelang wij dingen puur als dingen zien, een steen aan de rand van de weg, of als iets bruikbaar kennen, een hamer, zijn ze “vorhanden” of “zuhanden”; beide onderscheiden zich in hun manier van “zijn” van onze manier “er te zijn”, van “Dasein”. We doen er goed aan ons “Dasein” niet te verwisselen met de traditionele opvatting van subjectiviteit en individualiteit. Heidegger wil af van de claim dat het subject (à la Descartes en de Verlichting) het uitgangspunt van filosofische reflectie en legitimatie van het handelen moet zijn. Deze voorstelling is namelijk gebaseerd op de traditionele scheiding van subject en object en daarmee op een substantieel idee van “Zijn”. Als denkende subjecten (cogito) parti-

ciperen wij aan een tijdloze “Vernunft”. Heidegger wil echter laten zien dat wij alleen dan authentiek bestaan wanneer wij ons bewust zijn van de tijdelijkheid van ons bestaan – als wij ons zelf ervaren en denken als “Sein zum Tode”.

Hier wordt het dubbelzinnig karakter van Heideggers aanzet duidelijk. Enerzijds suggereert de term “Sein zum Tode” een niet te overtreffen betrokkenheid van filosofie op ons “zijn”, op de vraag naar de zin van ons “zijn”. Anderzijds betekent “Sein zum Tode” voor Heidegger vooral de verwijzing naar het kernprobleem van zijn denken: de “ontologische Differenz”. Daarmee doelt Heidegger op het verschil van “Sein” en “Seiendem” én op het verschil van “Sein” en “Nichts” en daarmee op een netelig systematisch probleem.

Met het “Sein zum Tode” introduceert Heidegger het Niets op een dusdanige manier in ons “Zijn” dat het als gelijkwaardig met het “Zijn” wordt beschouwd. Vanuit het alledaagse perspectief gezien lijkt de zaak triviaal. Er was een lange tijd, waarin we er (nog) niet waren en er zal een lange tijd zijn waarin we er niet (meer) zijn. Ons korte bestaan is dus omgeven en doordrongen van het “Niet-zijn”; we zijn er meer niet dan wel. Zo bezien zou een nieuwe ontologie, die Heidegger wilde ontwikkelen, dus een dubbelzinnig uitgangspunt hebben. De Zijnsleer is een Nietsleer. Op dit probleem reageert Heidegger door het “Zijn” radicaal anders te denken dan gebruikelijk, namelijk als een Zijn dat door de Tijd wordt bepaald.

Nu is er één “Zijn” dat in dit opzicht een bijzondere rol kan spelen: het “Dasein”. De term “Dasein” verwijst vooral op de zelfreflectie die karakteristiek is voor de oriëntatie op onze omgeving en voor ons zelfbeeld. Zelfreflectie, en daarmee de nieuwe zijnsleer van het “Dasein”, is volgens Heidegger alleen mogelijk wanneer we inzien dat het menselijke “Zijn” geen kwestie van identiteit, maar van differentie is. Te zeggen dat het “Dasein” *is*, betekent niet dat we dit *zijn* als een predikaat aan ons bestaan op een soortgelijke wijze toekennen als in de uitspraak dat de tafel groen is. In het laatste geval poneren we de identiteit van tafel en groenzijn. Als we echter zeggen dat het “Dasein” *is* betekent dit dat het Dasein als zelfreflectie begre-

pen moet worden – het is tegelijk identiek én niet identiek met zichzelf – dat, wat nadenkt is hetzelfde als dat, waarover nagedacht wordt. Het is, als “Sein zum Tode”, tegelijk zijn Zijn en zijn Niet-zijn. Zelfreflectie denkt niet alleen identiteit maar ook het verschil tussen Zijn en Niet-zijn. Het is, om hier terloops aan te herinneren, deze invalshoek die bepalend zou worden voor de Franse deconstructivistische of neostructuralistische filosofie van Derrida, Lyotard, Deleuze en de psychoanalyse van Lacan. Het gaat er bij het lezen van teksten niet om de identiteit van tekst en betekenis vast te stellen, maar om de spanning, het verschil, de *différance*, tussen discursieve tekst en de onderliggende betekenis (die het radicaal tegen-gestelde kan zijn) te ontdekken. Ook dit spel met de destructie van de oppervlakte van de tekst met de constructie van zijn onderliggende betekenis (beide te benoemen als de-constructie) leeft bij de gratie van een zelfreflectie die de spanning van aanwezigheid en afwezigheid – duidelijk ook met een notie van (on-) gelijktijdigheid, present houdt.

Heidegger probeert nu in *Sein und Zeit* het ontologisch inzicht in de tijdelijkheid van het “Dasein” te verbinden met onze leefwereld. Het fenomeen waaraan Heidegger dit probeert te demonstreren is de “Sorge”. “Sorge” verwijst naar de specifieke openheid voor de verschillende ervaringsmogelijkheden die het “Dasein” eigen zijn, “Befindlichkeit”, “Verstehen” en “Rede”. “Befindlichkeit” is de specifieke openheid voor de wereld, waarvan de stemming de meest duidelijke manifestatie is. Filosofisch gezien moeten we echter proberen te achterhalen wat aan onze stemmingen ten gronde ligt. Dat is niet een betrokkenheid op een concreet iets dat ons vrolijk of treurig stemt, maar op een ervaring waarin het geheel van onze openheid voor de wereld aan de orde is. Zo stelt Heidegger dat in de verveling niet iets bepaalds als zinloos word ervaren, maar de wereld als zodanig. Deze “Befindlichkeit” gaat gepaard met “Verstehen”, waarin de zelfreflectie zich realiseert. Als derde moment noemt Heidegger de “Rede”. Daaronder valt vanzelfsprekend het spreken, maar ook het horen – en zelfs het zwijgen. Dat lijkt een onnodige mystificatie, maar wat Heidegger bedoelt mogen we opvatten als de manifestatie van wijzen waarop we de betekenis van iets begrijpen. We weten allemaal wat er aan de hand is als iemand „veelbetekenend“ zwijgt. “Befindlichkeit”, “Verstehen” en “Rede” zijn, ieder op de

eigen specifieke wijze, manifestaties van zelfreflectie en dus door tijd bepaald. We doen er nu goed aan om onder “Sorge” niet dat te verstaan wat we er in het leven van alledag onder begrijpen: zorg voor elkaar, als hulpbehoevenden, zieken etc. Heideggers prioriteit lag, theoretisch noch praktisch, niet bij het thema intersubjectiviteit, in welke vorm dan ook. We zien dan ook aan het voorbeeld van het “Sein zum Tode” en de “Sorge” dat Heideggers beschouwingen in *Sein und Zeit* geenszins zo op de praktijk waren gericht als aanvankelijk is aangenomen. Herbert Marcuse, een van de kopstukken van de Kritische Theorie die extra naar Freiburg was gekomen om daar te studeren, ervoer *Sein und Zeit* na nadere bestudering dan ook als een grote teleurstelling.

Heideggers filosofie is inderdaad een filosofie van de vraag naar de zin van het Zijn, geen sociale of politieke filosofie.

Dat het Zijn geen substantie (eeuwig, onveranderlijk), maar tijdelijk is, dat is de centrale these die de gemoederen shockte – en zo was het ook bedoeld. En Heidegger deed er nog een schepje bovenop: hij stelde dat in het verleden de vraag naar het “Sein”, de kernvraag van de filosofie, niet alleen nooit was gesteld, maar bovendien „vergeten“ was – en dat we zelfs dit vergeten zijn vergeten. De presocratici hadden volgens Heidegger het “Sein”, en daarmee dus “Zeit”, wel ervaren, maar niet gedacht. Dat probeert Heidegger in zijn latere essays over Anaximander, Heraclitus en Parmenides, die hij, wegens hun beschouwingen over tijd, ziet als degenen die een begin met de filosofie hebben gemaakt, te laten zien.

Ná *Sein und Zeit* radicaliseert Heidegger zijn positie met de zogenoemde “Kehre”.

Het woord “Kehre” betekent zoveel als haarspeldbocht. Het is een van de door Heidegger zo graag gebezigde ruimtmetaforen. Zo wenste hij dat zijn verzameld werk niet onder de titel “Werke” zou verschijnen, maar als “Wege”. Een bundel met verzamelde essays verschijnt als “Holzwege”, dat zijn doodlopende paden in het bos. Maar alle ruimtelijke metaforen zijn bij Heidegger ook altijd als tijdgebonden te begrijpen – het gaat om het „onderweg zijn“ om geschiedmatige bewegingen, die overigens eerder het karakter van plotse onderbrekingen en wendingen dan die van continuïteit en lineariteit hebben. Met de “Kehre” verbindt Heidegger de these dat wij niet meer, zoals in *Sein und Zeit*, vanuit de zelfreflectiviteit van het Dasein naar het “Zijn” oftewel naar de “Zin van Zijn” kunnen vragen, maar dat we vanuit het “Sein” (dat hij nu vaak als “Seyn” schrijft) moeten vragen. Vanuit het “Dasein” vragen veronderstelt toch nog steeds dat dit over een, zij het beperkte, autonomie beschikt, die Heidegger nu radicaal wil uitbannen. Vandaar dat hij terugblikkend *Sein und Zeit* een mislukking heeft genoemd. Het blijft speculeren, maar het is plausibel dat het uithollen van het “Dasein” veel te maken heeft met het desaster van Heideggers engagement voor het Nationaalsocialisme. Na, aan het begin van de Hitlerdictatuur, bijna één jaar rector van de universiteit van Freiburg te zijn geweest moest hij inzien dat hij met zijn politieke ideeën schipbreuk had geleden. Hij voelde zich nu, in zijn poging „de grootste domheid van zijn leven“ te rechtvaardigen eerder een effect van een historisch proces dan een autonoom handelend subject. Maar er waren ook systematische redenen voor de totale ommezwaai van de “Kehre”. Vragen vanuit

het ontische kan nooit, zo ziet Heidegger nu, de sfeer van het ontologische treffen. Het “Sein” is immers onbereikbaar, het is de „Transzendenz schlechthin“. Willen we deze Transzendenz bevragen, dan kan dat nooit lukken vanuit onze positie, waarin we alleen causaal, logisch en instrumenteel kunnen denken. We moeten vanuit het “Sein”, c.q. “Seyn” denken. Dat is vanuit het klassieke denken gezien een „mission impossible“. Daar komt nog bij dat het “Seyn” zich niet alleen „ontbergt“ (Heidegger beroept zich hier op de betekenis van a-letheia), maar zich ook verbergt. En getrouw zijn analyse van het “Seyn” als permanente zelfreflectiviteit en de daarmee gegeven identiteit van identiteit en niet-identiteit, stelt hij dan ook dat het “Seyn” zich *als* het verbergende ontbergt en *als* het ontbergende verbergt. Ook hier ligt het voor de hand de relatie van Zijn, verbergen en ontbergen als een door en door tijdelijke te denken. Daarbij verschijnt “Zeit” nu niet meer alleen als grotendeels niet-zijnd (het verleden is er niet meer, de toekomst nog niet, het “nu” als reeds verdwenen op het moment waarop het wordt uitgesproken), maar vooral als manifestatie van de discontinuïteit, van de breuk, als “Ereignis”. De meetbare tijd is een “lege” tijd, een gebrekkige verschijningsvorm van de “ware tijd” van het “Ereignis” - van de waarheid /verbergen/ ontbergen) van het “Seyn”. De met deze opvatting verbonden provocatie van de tweewaardige logica heeft Heidegger voor noodzakelijk gehouden. Er bestond voor Heidegger geen groter schrikbeeld dan de verstarring van filosofische denkbeelden in nauw omliggende begrippen en denkwetten. Net als Wittgenstein achtte Heidegger het vragen belangrijker dan het antwoorden.

ACTIVITEITENVERSLAG > OPEN PODIUM 2007 – VERSLAG VAN EEN GROOT FEEST!

Door Sjimmmie Lensen

28 maart jongstleden heeft met groot succes het Open Podium plaatsgevonden. Deze jaarlijkse fuf-activiteit heeft niet aan populariteit verloren. Het aantal aanmeldingen was dit jaar in ieder geval zeker om over naar huis te schrijven, dus bij deze.

De avond werd na het gebruikelijke soundchecken en ander ongecontroleerd kabaal van losbandige muzikanten ingeluid door de filosofenband waar ik dit jaar voor het eerst deel van uit mocht maken. Met veel plezier speelden we het filosofenlied als nooit tevoren (we hadden het nog nooit met zijn allen geoefend). Na deze zeer trefende inleiding was het de beurt aan Anna en David, die gezamenlijk een aantal nummertjes op piano en gitaar ingestudeerd hadden, erg leuk! Douwe Evert Dijkstra, een eerstejaars filosoof, volgde met een schitterende Friese ballade. Hoewel deze song moeilijk te verstaan was, was het stemgeluid van deze talentvolle filosoof in combinatie met zijn pianospel erg prettig om naar te luisteren.

Bob, Jetse en Erica brachten vervolgens hun zelfgeschreven en achteraf door het publiek omschreven als 'akoestische pop' nummers ten gehore op piano, gitaar en zang. Bob en Erica zongen samen dynamische en goed in het gehoor liggende nummers, waarvan ik (als drummer) wel eens het gevoel had dat er best een zachte beat onder zou mogen. Maar ondanks dat was het erg mooi gespeeld.

Hierna volgde een optreden waar ik zelf erg naar uitkeek en dat ik ook al een aantal keren heb mogen aanschouwen. Als Frank en Kasper (Klap!) van der Meulen het podium betreden kun je een ware 'dope' show verwachten. Ingeluid door de presentator van de avond, Floris, die de gebruiken en gedragingen bij een hiphopshow vol enthousiasme aan de zaal trachtte bij te brengen, kon het voor onze hiphopbro's al niet meer stuk. Een track of vier en een aantal freestyles verder stond de zaal lekker mee te bouncen op die beats en zag ik zelfs de handjes van onze Bert van den Brink en Marcus Düwell in de lucht, respect!

Nog meer respect en waardering volgde van mijn kant toen Bert van den Brink het podium besteeg en een aantal voor hem (jeugd)sentimentele nummers ten gehore bracht met gitaar en zang. Volgens Floris, en ik ben het daarin met hem eens, is Van den Brink ten opzichte van vorig jaar

voortgegaan.

Ook Rosja Mastop bracht als singer/songwriter een aantal nummers ten gehore die bij velen wel een gevoelige snaar hebben weten te raken. Ik vond het mooi. Een korte film van de hand van Maria en Martijn, onder muzikale begeleiding van Daniel, volgde dit optreden. Een goed gemaakte en zeer grappige stop-motion film over levende sokken met gevoel. Erg leuk om te zien!

Na de film volgde een van de voor mij hoogtepunten van de avond. David en zijn 'zusje' Myrthe brachten een aantal schitterende nummers ten gehore waarvan ik zeker weet dat menigeen zijn haren recht op voelde gaan staan. Wat een geluid zeg! David op gitaar en zang, Myrthe op viool en zang. Ik vond dit ontzettend mooi om te horen, te zien en te voelen. 'Keep up the good work' zou ik zeggen.

Johnnygoody, ook wel door het leven gaand als Luutzen, volgde met zijn inmiddels welbekende eigen nummers. Van Luutzen ben ik al een tijdje fan. Een erg mooie zangstem met zeer fijn gitaarspel dat zichzelf aanvult. Wat? Ja, echt waar: Johnnygoody zingt zijn eigen tweede stem, en hoe! Hoe kan dat? Kom maar kijken, er volgen vast meer optredens.

De Brabantse Broeders, ook bekend als Joeri en Sven Jacobs wisten de stemming er goed in te houden, misschien zelfs te brengen met hun vertolking van de Vlaamse Volksmuziek van Katastroef. Na veel Vlaams gepraat en een aantal odes aan bier en zuipen wisten ze het publiek nog mede te delen dat, als ze het slecht vonden, dat niet hun schuld was maar de schuld van de originele uitvoerders van deze gezellige en jolige volksmuziek. Ik kan daar helaas niet over oordelen, maar ik moet zeggen dat ik erg hard gelachen heb en blij ben dat Joeri en Sven zich van hun

muzikale kant hebben laten zien.

Een tweede hoogtepunt van de avond volgde toen Pete 'Lonesome' Stonebaker (wie zou het zijn?) het podium betrad met bluesgitaar en versterker. Wat een fantastisch optreden was dat zeg! Ontzettend goed bluesgitaarspel afgewisseld met mooie, echte blueszang werden door Mr. Stonebaker niet gemeden en brachten de zaal en het daarin aanwezige publiek in een 'state of happiness' met nummers over de liefde en alcoholisme. Het schijnt dat deze artiest ook goed is met de mondharmonica, dat heb ik mij althans laten vertellen, dus we weten wat we volgend jaar kunnen verwachten.

Als een na laatste act stond op het programma de nieuwe band van de al eerder geloofde Luutzen. Deze band bestaat pas een maandje, maar ze hebben al drie nummers geschreven. Luutzen, deze keer op basgitaar, vormt samen met een fantastische drummer, erg goede gitarist en zeer goede zanger The Wet Ostriches. Al met al een fantastische act waar het enthousiasme echt vanaf droop. De muziek die uit de speakers schalde ligt heel erg in mijn straatje en is wel te vergelijken met bijvoorbeeld de Kaiser Chiefs en Franz Ferdinand. Echt supergoed!

De afsluiter van de avond was een bandje dat we vorig jaar ook gezien hebben, met een aantal nieuwe nummers. David en zijn vrienden brachten hun inmiddels welbekende rock - zeg maar hardrock - ten gehore terwijl er flink op los gedanst (en gebeukt!) werd, heerlijk! Een waardige afsluiter van een erg mooie avond.

Bedankt, bedankt, bedankt, de organisatie, de artiesten en natuurlijk het aanwezige publiek. Iedereen heeft er gezamenlijk een waar feest van gemaakt. Ik heb er van genoten, en heb nu al zin in volgend jaar!

BESTUURLIJKE STRUCTUUR VAN GEESTESWETENSCHAPPEN EN DE POSITIE VAN WIJSBEGEERTE DAARBINNEN

door Bert van den Brink (Onderwijsdirecteur Wijsbegeerte en Kunstmatige Intelligentie)

Zoals jullie waarschijnlijk weten, is er wat betreft de organisatie van het bestuur van Wijsbegeerte recentelijk nogal wat veranderd. De reden daarvoor is dat de voormalige Faculteit Wijsbegeerte is opgegaan in het veel grotere Geesteswetenschappen. Hoewel dit alles weinig onmiddellijke consequenties heeft voor de verschillende opleidingen binnen de nieuwe faculteit, is het toch goed om te weten hoe de boel nu bestuurlijk is geregeld. Houd je daarom vast voor wat droge bestuurslingo.

De nieuwe Faculteit Geesteswetenschappen kent *departementen, onderwijscholen, een graduate school en onderzoeksinstituten*. De departementen zijn: Geschiedenis en Kunstgeschiedenis, Godgeleerdheid, Media- en Cultuurwetenschappen, Nederlands, Vreemde Talen en Wijsbegeerte. Departementen zijn organisatorische eenheden. Alle vaste medewerkers – wetenschappelijk en ondersteunend – bij Wijsbegeerte zijn aangesteld bij het Departement Wijsbegeerte. Het Departement kent een *Head of Departement*. Dit is bij Wijsbegeerte onze onvolprezen hoogleraar logica, Albert Visser. Hij is de baas over het personeel van het Departement en verantwoordelijk voor personeelsbeleid, financiën, het leveren van goede docenten aan de onderwijscholen, het op elkaar aan laten sluiten van onderwijs en onderzoek van de staf en de praktische organisatie van het Departement. Ga d'r maar aanstaan. Albert Visser hoeft formeel gezien slechts verantwoording af te leggen aan de decaan van Geesteswetenschappen, prof. Wiljan van den Akker. In de praktijk regeert hij na overleg met alle betrokkenen.

Naast Departementen bestaan er *Onderwijscholen*. Voor studenten zijn dit de belangrijkste organisaties. Er zijn *Bachelor Schools* en – voor de eenjarige master – *Academic Schools*. De Bachelor schools zijn: Geschiedenis en Kunstgeschiedenis, Godgeleerdheid, Media- en Cultuurwetenschappen, Nederlands, Vreemde Talen, Wijsbegeerte en Kunstmatige Intelligentie, en Liberal Arts (inderdaad, die laatste is zelfstandig en valt dus niet onder Wijsbegeerte en Kunstmatige Intelligentie). De Academic Schools dragen dezelfde namen, hoewel er geen Academic School bestaat voor Liberal Arts, dat slechts bachelorop-

leidingen kent (Liberal Arts and Sciences en Taal- en Cultuurstudies).

Bachelor en Academic Schools hebben een *Onderwijsdirecteur*. Bij Wijsbegeerte en Kunstmatige Intelligentie ben ik dat: *Bert van den Brink*. De Onderwijsdirecteur is een wijs en rechtvaardig man en eindverantwoordelijk voor alle processen die te maken hebben met de kwaliteit en organisatie van het onderwijs aan de opleidingen Wijsbegeerte (BA), Wijsbegeerte (MA academisch, educatief, Filosofie in bedrijf [FIB]), CKI (BA), Applied Ethics (MA). Om die opleidingen te bemensen 'huurt' hij bij Departementen gekwalificeerde staf in. Dit natuurlijk in overleg met het Head of Departement en hoogleraren die verantwoordelijk zijn voor bepaalde wetenschappelijke gebieden.

De Onderwijsdirecteur leidt een bestuur voor zowel de Bachelor School als de Academic School. Hij wordt daarin omringd door adviseurs: Janneke van Lith (staf CKI), Joel Anderson (staf Wijsbegeerte), Marcel Verweij (staf Applied Ethics), Arlette van Wissen (student CKI), Matthias Noback (student Wijsbegeerte), Erna Kas (Beleidsmedewerker), Heleen Rippen (studieadviseur Wijsbegeerte), Frank de Haas (studieadviseur Wijsbegeerte), Annemarie Besselink (hoofd studentenadministratie). De Onderwijsdirecteur is verantwoording schuldig aan de vice-decaan van Onderwijs, prof. Peter Coopmans en, uiteindelijk, aan de decaan, prof. Van den Akker.

Al die opleidingen in de Bachelorschool en de Academic Master kunnen niet door één directeur worden aangestuurd. Daarom zijn er voor de verschillende opleidingen *coördinatoren* vanuit de staf aangesteld, die de dagelijkse gang van zaken in overleg met de onderwijsdirecteur in de gaten houden. Dat zijn voor CKI BA (en AI MA) *Janneke van Lith*, voor Wijsbegeerte BA *Joel Anderson*, Wijsbegeerte MA *Bert van den Brink*, voor Applied Ethics MA *Marcel Verweij*, voor FIB (MA) *Rutger Claassen* en voor Wijsbegeerte educatie en communicatie MA *Hans Wessels*. De coördinatoren zorgen in overleg met docenten en hun leidinggevendend dat de inhoudelijke kant van het onderwijs goed loopt en hebben ook hun input in goed advies en voorlichting over de opleiding en de studieloopbaanbegeleiding. Ze werken daarbij samen met verschillende beleidsmedewerkers en studieadviseurs en met de studentenadministratie Wijsbegeerte en de helpdesk. De studieadviseur Wijsbegeerte BA is *Heleen Rippen*, Wijsbegeerte MA Academisch, FIB en Educatief en Communicatief is *Frank de Haas*, Wijsbegeerte Research Master is

Erna Kas. Noor Blaauw doet als vanouds CKI (BA) en AI (MA).

Naast de onderwijscholen is er een *Graduate School Humanities*, waarin de research master opleidingen en de Ph.D. (promotie)trajecten zijn ondergebracht. De Graduate School wordt geleid door de vice-decaan Onderzoek van de Faculteit Geesteswetenschappen, onze eigen hoogleraar Antieke Wijsbegeerte: Keimpe Algra. Ook prof. Theo Verbeek zit in de Board van de Graduate School, in zijn hoedanigheid van directeur van het Leids-Utrechtse *onderzoeksinstituut ZENO*.

Het heikele punt van de inspraak. Hoe zit het met de inspraak in het werk van de bovengeschilderde machtige, wijze, invloedrijke, door de studenten zoals bekend op handen gedragen bestuurders en medewerkers? Met die inspraak staat het eerlijk gezegd niet zo best. Waar er vroeger een faculteitbestuur was en voor CKI en Wijsbegeerte aparte onderwijsbesturen met daarin steeds student-leden die een formele stem hadden, zijn er geen studenten met stemrecht meer in die besturen (Arlette en Matthias zijn adviseurs). Schrale troost is dat er naast de Head of Departement en de Onderwijsdirecteur ook geen stafleden zijn met stemrecht. Iedereen is op zijn best adviseur van de Head of Departement of de Onderwijsdirecteur.

De beste plek voor studenteninspraak zijn de Opleidingscommissies. Deze zijn wettelijk verplicht en zij adviseren het Onderwijsbestuur van de Schools op het gebied van kwaliteit en organisatie van de opleiding. De onderwijsdirecteur moet daarvan rekenschap nemen en heeft de taak om bijvoorbeeld te handelen wanneer de Opleidingscommissie vraagt om actie in bestuurlijke zin of richting individuele docenten in reactie op bijvoorbeeld slechte cursusevaluaties binnen een opleiding. De Opleidingscommissies Wijsbegeerte zien er tegenwoordig zo uit:

- OC bachelor (Bachelor school): 3 stafleden, 3 studenten.
- OC master (Academic School): 2 stafleden, 2 studenten (1 staf- en 1 studentlid voor de master wijsbegeerte, 1 staf- en 1 studentlid voor de master Applied ethics).
- OC researchmaster (Philosophy Programme, Graduate School): 2 studentleden, 2 stafleden.

In de hoop dat dit stuk enige duidelijkheid heeft kunnen geven, en met excuses voor de wellicht al te saaie materie, groet ik hartelijk!

ONDER TOEKOMSTIGE PROFESSOREN: GASTCOLLEGES NIEUWERE WIJSBEGEERTE

door Thijs de Beus

Wijsbegeerte in de binnenstad, het is weer eens wat anders. Helemaal als de colleges worden verzorgd door kandidaten voor de felbegeerde post van hoogleraar Geschiedenis van de Nieuwere Wijsbegeerte. Zoals we allen weten is het hoogleraarschap nu in handen van Prof. dr. Theo Verbeek, die node gemist zal worden. Het zal niet makkelijk zijn een geschikte opvolger te vinden. Een onderbouwd oordeel wat betreft de onderwijscapaciteiten van de kandidaten is daarbij onontbeerlijk, vandaar dat op dinsdag 14 en donderdag 16 Maart in Drift 23 de kandidaten hun kunsten konden vertonen. Daar werden zij, in een college over een zelfgekozen onderwerp, *gescreend* op inhoud, presentatie en het beantwoorden van vragen. De gastcolleges werden georganiseerd door de 'Benoemings Advies Commissie', bestaande uit de Prof. Algra, Prof. Visser en Prof. Düwell van Wijsbegeerte, Prof. Van Helden van Natuurkunde, Prof. Grube van Theologie, Prof. Van Bunge van Wijsbegeerte in Rotterdam, Mevr. Hinderink van P&O en ondergetekende.

Op dinsdag was als eerste Dr. Ernst Onnasch aan de beurt, nu werkzaam aan de VU in Amsterdam. Hij sprak over 'Geschiedenis en oorsprong van Kants kritische filosofie'. Onnasch begon zijn college door te zeggen hoe hij zijn colleges in Utrecht zou vormgeven. Het belangrijkste daarbij was dat hij studenten zou aanzetten tot eigen onderzoek, aan de hand van het kader dat hij zou scheppen: de lezing die hij hield moest dan ook beschouwd worden als een aanleiding tot eigen onderzoek van studenten. In het inhoudelijke deel van het college liet Onnasch het publiek weten dat de ingedommelde Kant weliswaar door Hume uit zijn *dogmatischen Schlummer* is gehaald, maar dan alleen *middels* de kritiek van de Schotse 'Common Sense' Philosophers op Hume. In een goed onderbouwd betoog pleitte hij voor een herwaardering van Schotten als Reid, Oswald, Beattie en Priestley. Dit betoog was echter zo goed onderbouwd, of 'dichtgetimmerd', dat afgevraagd kan worden of het voor studenten mogelijk zou zijn om binnen dit kader nog een eigen stem te laten horen. En dat leek toch het ideaal te zijn van Onnasch. De vragen na zijn presentatie doorstond hij redelijk, al schoof hij mijn vergelijking tussen 'common sense'(gezond verstand) en 'sensus

communis' (de samenbundeling van zintuiglijke 'input') niet direct terzijde, wat vreemd is. Bert van den Brink vroeg naar de verhouding tussen het historische en systematische gehalte van Onnasch' onderzoek. Hier moest hij enigzins het antwoord schuldig blijven.

Prof. Wayne Waxman, *all the way from New York University*, momentaal werkzaam aan de afronding van zijn tweedelige magnum opus *Kant and the Empiricists*, hield een lezing met de titel 'Locke's Solution to the Molyneux Problem'. De grote vraag in dit probleem is of een man die *blind* geboren is en alleen door *tast* een kubus en een bol heeft waargenomen na de opheffing van zijn blindheid door het zien van de kubus en de bol ze zou kunnen onderscheiden. Het antwoord van Locke hierop is *nee*. Maar het gaat uiteraard niet om het antwoord maar om de verklaring die Locke voor dit antwoord geeft. De lezing van Waxman was echter dermate lastig te volgen (we luisterden naar een snel voorlezende Amerikaan) dat me niet helemaal is bijgebleven waar deze verklaring nu uit bestaat. De *pointe* lijkt te zijn dat de *Ideas* die verbonden worden aan verschillende zintuiglijke input door de *Mind* niet zonder meer aan elkaar gekoppeld kunnen worden. Waxman toonde pas zijn ware kwaliteit in het beantwoorden van vragen, vooral in de beantwoording van de vragen van Menno Lievers. Waxman liet zichzelf nu zien als iemand die zeer goed begreep waar hij over sprak, en kon zijn visie ook op een rustige en duidelijke manier uitleggen.

Op donderdag was de eerste spreker Prof. Dietmar Heidemann. Deze Duitser, nu werkzaam aan Hofstra University New York, sprak over *self-knowledge* en *personality* in Descartes, Kant en Locke. In zijn strak opgebouwde en heldere betoog liet hij ons weten dat een intuïtie van het eigen bestaan en van de eigen persoonlijkheid bij Descartes absoluut mogelijk is, en zelfs noodzakelijk. Bij Locke is er alleen nog een sprake van de intuïtie van het eigen bestaan, en bij Kant is zelfs dat twijfelachtig. Heidemanns focus in zijn onderzoek is 'intuïtie' en 'evidentie'. Wat mij daarom verwonderde is dat hij, zonder meer, het rationele inzicht van Descartes en het empirische inzicht van Locke, die misschien nog te vergelijken zijn, op het zelfde niveau plaatste als intuïtie zoals dat bij Kant voorkomt. Bij Kant gaat het toch om een *aanschouwing* en niet om een rationeel of empirisch *inzicht*? In de vragenbeantwoording was Heidemann redelijk helder, hij bleef wat vaag over het

begrip transcendentiaal.

De tweede spreker op donderdag was Dr. Paul Ziche, afkomstig van de Ludwig-Maximilians-Universität in München. Deze keer geen Kant, Locke of Descartes, maar niets minder dan een college met de titel: *From transcendence to transgression. Developments in the philosophical notions of thresholds and boundaries*. In een zeer dappere beschouwing van, vooral, het concept drempel (*threshold*) toonde Ziche zich iemand met een brede interesse, waarbij de diepgang zeker niet achterwege bleef. Van Nietzsches idee van een 'drempel van het moment' ging het naar de drempel van de tempel, naar antitheses als slapen en waken, naar de relatie tussen fysiologie – psychologie – filosofie, naar de psychologische theorieën van Herbart (1776-1841), naar de psychofysica van Fechner (1801-1887), (met een uitstapje naar de eerste science-fiction, van Lasswitz, een student van Fechner), naar het idee van het 'kritieke (omslag)punt'. Achter deze menigvuldigheid ging een algemeen idee schuil, die naar mijn mening was: ons wereldbeeld is dat we steeds weer niet twee wereldbeelden kunnen verenigen. Lichaam tegenover geest, betekenis tegenover tekst enzovoorts. Het omslagpunt tussen twee wereldbeelden lijkt dan steeds de interessantste plek te zijn om je te bevinden. Ziche keerde aan het einde van het college terug naar Nietzsche die zei: 'Zorg dat je je plek vind *in*, of misschien *op*, de drempel'. Ziche was na zijn college zeer wel in staat om de vragen die gerezzen waren op een afdoende en duidelijke manier te beantwoorden.

Na het college van Ziche had ik het genoegen om met de studenten Anna van Dijk, Rudmer Bijlsma en Matthias Noback van gedachten te wisselen over de colleges. We waren het gevierden redelijk met elkaar eens. Onnasch college was interessant, maar hij was wat gespannen; Waxman sprak te snel voor zo'n lastig onderwerp, maar dat was wel een boeiend onderwerp; Heidemann was een beetje saai, zijn college zeer informatief en helder; Ziche bracht een wat ontoegankelijk onderwerp en het was soms lastig om de aandacht er bij te houden.

Na dit onderhoud met de medestudenten voegde ik mij weer bij de 'Benoemings Advies Commissie' en we vergaderden terwijl buiten op de Drift Fatima Moreiro de Melo haar spotje opnam voor de Rabobank. De bedroefdheid was te voelen, onder de professoren van de adviescommissie, dat Jochem de Bruijn niet meer zou verschijnen op televisie.

STELLING > Nederland moet onthaasten

Nederlanders staan onder constante stress. Deadlines en treinen moeten gehaald worden, je moet een rijk sociaal leven en een aantal hobby's hebben, aan sport doen, op feestjes verschijnen. Er is geen tijd voor spontaniteit of echte rust.

Rudmer Bijlsma >

'Nederland lijkt behoefte te hebben aan onthaasting. We werken ons een slag in de rondte, terwijl we deze werkdruk steeds meer als een last ervaren. We worden geplaagd door visioenen van een rustig bestaan als keuterboer ergens op het Franse platteland, maar beseffen tegelijkertijd dat we de werkelijkheid vaak niet naar onze dromen kunnen vormen. We behelpen ons dus maar met yogacursussen en middagdutjes, om zo de spanning waarmee ons gehaaste bestaan gepaard gaat te verminderen. Om te onthaasten dus. Haast lijkt hierbij te worden gezien als het probleem, onthaasting als het middel om dit probleem het hoofd te bieden. Het wijst erop dat veel mensen ten diepste Schopenhaueriaanse resignatie prefereren boven een Nietzscheaans opgaan in de maalstroom van het leven.

Wat echter wel eens wordt vergeten, is dat haast op zichzelf geen slechte zaak is. Men zou het kunnen zien als de stuwende kracht achter onze samenleving. Eén individu met een sterke drang tot werken betekent meer voor een land dan tien personen met een negen-tot-vijf-mentaliteit. We hebben mensen met ideeën en een onvermoeibare drang tot uitvoering van die ideeën nodig. Wat hen onder andere drijft is haast, haast tot verwezenlijking omdat het morgen te laat kan zijn. Rust op gezette tijden is ook voor hen natuurlijk noodzakelijk. Onthaasting is voor deze rust echter een ongelukkige term, omdat rust er nu juist toe dient om op andere momenten optimaal haastig te kunnen zijn. Een maatschappij waar onthaasting de norm is, lijkt dan ook geen goede voedingsbodem te zijn voor de creatieve productiviteit die onontbeerlijk is voor maatschappelijke vooruitgang.'

Nick Triet >

'Natuurlijk moet de maatschappij meer onthaasten, de vraag is echter of dat ook mogelijk is. De mens wil van nature namelijk zoveel mogelijk mogelijkheden benutten. Dit komt doordat we gewend zijn in schaarste te leven en we dus alles wat we kunnen pakken, moeten pakken om te kunnen overleven. Tegenwoordig is er in onze samenleving echter geen sprake meer van schaarste en worden we met steeds meer mogelijkheden geconfronteerd; door middel van onder andere reclame. Het liefst zouden we al deze mogelijkheden willen benutten, ook al hebben veel van deze mogelijkheden geen toegevoegde waarde voor ons overleven. Het probleem is echter dat we niet genoeg tijd hebben om al deze mogelijkheden te kunnen benutten. Om te onthaasten zullen we dus een geheel andere houding ten opzichte van het leven moeten aannemen. In plaats van alle mogelijkheden te willen benutten, zullen we de belangrijkste mogelijkheden voor ons overleven en de meest waardevolle mogelijkheden voor ons persoonlijke leven moeten kiezen en daar onze tijd aan besteden. Op deze manier onthaasten we niet alleen, maar kunnen we ook meer tijd besteden aan de dingen die er daadwerkelijk toe doen in dit leven; waardoor we uiteindelijk meer van ons leven kunnen genieten en meer uit ons leven kunnen halen, dan wanneer we ons van het een naar het ander haasten.'

Matthias Noback >

'Het in de stelling gehanteerde begrip "onthaasten" geeft ons te kennen dat wij onze samenleving zouden moeten ontdoen van alle "haast". Haast is echter een uitstekende zaak. Voeg een beetje haast toe aan uw handelingen en u bent in "no time" klaar. Neem een vervelend klusje in gedachten, stel uzelf een onrealistische deadline en u zult zien: waar u al weken tegenop zag, is in een vloek en een zucht gebeurd. Niet alleen bij vervelende dingen dient men wat haast te voegen, ook bij meer plezierige activiteiten is een kleine dosis gepast. Zinnenprikkelingen worden intenser naarmate ze met kortere tussenpozen worden toegediend. Zodoende is het eten van een pak speculaas binnen de enigszins krappe tijd van een half uur een sensationele ervaring te noemen. Als men "rustig aan zou doen", op aanraden van liefhebberende ouders of goed bedoelende vrienden, dan wordt het eten van speculaas een trage, ja zelfs saaie bedoening. Dat kan toch niet de bedoeling zijn? Speculaas is net als alles in het leven van vluchtige en voorbijgaande aard. Nog even wachten met het volgende speculaasje voegt sub specie aeternitatis niets toe aan de levensduur van dit arme stukje koek. Zijn leven is net als het onze in een flits voorbij. Voor hem en voor ons geldt dat we er zoveel mogelijk uit moeten halen. Een goed en rechtschapen mens propt de hem beschikbare tijd dan ook zo vol mogelijk. En terecht! Hoe meer haast in onze samenleving, des te beter. Het leven is al zo kort...'

P.S. Als u even vergeten was hoe u efficiënt met uw tijd kunt omspringen:

- Maak lijstjes van alles wat u nog wilt gaan doen. Zet er veel dingen op.
- Zorg elke dag dat er zo veel mogelijk punten op die lijstjes zijn afgehandeld.
- Neem een secretaresse in dienst die al het papierwerk en onnodige bellen van u overneemt.
- Fiets altijd door rood licht: baat het niet, dan schaadt het niet!
- Neem een laptop mee naar college, zodat u kunt reageren op uw e-mails wanneer ú dat uitkomt.
- Verander in de supermarkt niet van rij: u komt altijd terecht in de traagste.
- Vergeet niet: morgen bent u wellicht dood, dus zorg ervoor dat u nog gauw even een paar dingen doet vandaag!

Interview met Stephanie Roels

DOOR ANNA VAN DIJK

Stephanie Roels, 27, studeerde vijf jaar Wijsbegeerte in Utrecht. In 2005 studeerde ze als doctorandus af met een scriptie die het onderwerp 'veiligheid' behandelde en vervolgens studeerde ze een jaar in Harvard. Na dit jaar is ze naar Sarajevo in Bosnië Herzegovina vertrokken om te gaan werken bij een NGO die de naam "Gardens of the Righteous Worldwide" draagt. Wat dit precies inhoudt, hoe voor Stephanie het afstuderen en het zoeken van een baan is verlopen en hoe ze terugkijkt op haar studie praktische filosofie is allemaal te lezen in het onderstaande interview, dat tot stand is gebracht met behulp van Skype (na de nodige verbindingsproblemen en daarmee samengaan-de frustraties).

- ▶ *Allereerst de vraag: wat doe je nu precies in Bosnië?*

'Ik ben programmamanager van een NGO (Niet-gouvernementele Organisatie) die gaat over *Righteous and Civil Courage*. De achtergrond hiervoor is dat het leven in Bosnië nu, twaalf jaar na het einde van de oorlog, in vele opzichten slechter is dan dat het vóór de oorlog was en voor de mensen hier tamelijk uitzichtloos. Men heeft geen vertrouwen in de overheid en de politiek is sterk langs etnische lijnen verdeeld. Gebaseerd op de idee van "etnische representatie" heeft het land (met amper vier miljoen inwoners) nu 14 ministers voor binnenlandse zaken! Er is echte armoede, het onderwijs is onder de maat en het is erg moeilijk een visum te krijgen om het land uit te gaan. Vanzelfsprekend vinden mensen deze situatie heel vervelend, maar ze vinden het moeilijk te zien hoe ze daar zelf iets aan kunnen doen. Bovendien durven ze dat niet goed, omdat het politieke systeem erg corrupt is en er veel oorlogsmisdadigers op hoge posities zitten, soms al 12 jaar lang. Zo is een van mijn collega's laatst vermoord. Vermoedelijk omdat hij zich openlijk uit-sprak tegen de zittende macht.

Hoewel de oorlog vaak als etnische burgeroorlog wordt bestempeld, is dat eigenlijk incorrect. Het geweld was politiek georchestreerd. Er waren in de oorlog veel mensen die anderen hielpen ondanks hun verschillende etnische achtergronden, puur omdat ze het nodig vonden hulp te

bieden. Deze verhalen willen we kenbaar maken en delen, zodat men gaat beseffen dat je áltijd een keuze hebt, ondanks wat er wordt opgelegd door de overheid. We willen mensen oproepen na te denken over de vraag: 'wat zou ik hebben gedaan?' We willen laten zien dat niet alles en iedereen in groepen in te delen is, dat je niet zomaar kunt generaliseren. Op deze manier willen we mensen vertrouwen geven in hun eigen toekomst en die van hun land. Ze moeten gaan inzien dat ze zelf baat hebben bij verandering, of dat dit in ieder geval voor hun kinderen van groot belang is.'

- ▶ *Je afstudeeronderwerp was 'veiligheid en ethiek', wat houdt dat precies in?*

'Ik was al een half jaar met het onderwerp 'veiligheid' bezig voordat het een publiek dominante discussie werd, met de dood van Theo van Gogh. Er werd steeds geroepen dat Nederland onveiliger aan het worden was, er waren discussies over hoofddoekjes in dat kader, maar er werd nooit een duidelijke definiëring van veiligheid geven. Dat verbaasde mij. Iedereen praatte over veiligheid, maar niemand leek te weten wat het betekende. Ik ben het gaan onderzoeken en er bleek erg weinig over gepubliceerd te zijn, het bleek ook geen apart veld van onderzoek te zijn. Ik wilde eerst vanuit de filosofie een conceptanalyse geven van veiligheid, maar dit bleek een te groot onderwerp. Daarom heb ik het toegespitst op 'veiligheid en vrijheid'.

- ▶ *Wat onderzocht je precies?*

'Veiligheid lijkt een legitimatie te zijn voor vrijheidbeperkende middelen. Als een soort balans worden veiligheid en vrijheid tegenover elkaar gezet en afgewogen. Ik probeerde veiligheid echter vorm te geven als positieve vrijheid, in plaats van negatieve. Op die manier wordt de discussie meer inhoudelijk en kun je er veel meer nuances in aanbrengen.

Zo zijn er dan ook veel verschillende definities van veiligheid mogelijk. Veiligheid zoals het nu gebruikt wordt doet dat niet. Het is eigenlijk een statisch, technisch en waarde vrij concept. Het verwijst naar een vorm van efficiëntie binnen de maatschappij – als de staat en burgers goed op

elkaar ingespeeld zijn en de structuren allemaal goed gesmeerd zijn, kunnen we veiligheid optimaliseren. We vragen ons niet af wat het betekent. Door het hele gedoe omtrent buitenlanders en doordat de autoriteit van de staat nu aan alle kanten in twijfel wordt getrokken, zijn veel landen in een identiteitscrisis gekomen. Veiligheid gaat dan een andere, politieke, functie vervullen. Want veiligheid, zo lijkt de gedachte, is voor iedereen gelijk en het is de meest basale verantwoordelijkheid van de staat. Daardoor kan het als een soort lijm middel fungeren om weer betekenis en eenheid aan de staat, bijvoorbeeld Nederland, te geven.

Kritisch nadenken over wat veiligheid betekent, en voor wie, is een belangrijke kwestie. Iedereen heeft misschien behoefte aan veiligheid, maar dat wil niet zeggen dat iedereen dezelfde veiligheid wil. Veiligheid heeft te maken met goed en kwaad, met dreigingen, bescherming en waardevolle zaken. De een z'n veiligheid is de ander z'n onveiligheid – ook binnen een staat. Het is belangrijk dat je bij het voeren van deze discussies openstaat voor iedereen, en als de overheid bepaalt wat de precieze definitie is van veiligheid, sluiten ze daarmee de deur voor veel discussies over ethiek en moraliteit. Al deze dingen: eenheid, verschillen, structuur en vrijheid, moeten met elkaar in balans worden gebracht: het is een dynamisch proces. De vraag is niet: hoe krijgen we meer veiligheid, maar: hoe geven we het vorm?'

- ▶ *Waarom ben je na je studie voor de NGO gaan werken?*

'Na mijn afstuderen heb ik in Harvard meer onderzoek gedaan naar onderwerp van veiligheid. Dat jaar in Harvard was ontzettend leuk, heel inspirerend en er was een grote rijkheid aan visies. Het was een grote uitdaging en het academisch klimaat was er beter dan waar ook. Toch heb ik, hoewel de opleiding er een voorbereiding voor was, niet voor PhD doorgestudeerd. Ik ben altijd vooral op de praktijk gericht geweest, ik wil graag praktisch handelen en veel met mensen werken. Ik zou het idee van veiligheid helemaal kunnen uitpluizen – en dat moet iemand zeker ook nog een keer doen! – maar ik moet het wel met mensen kunnen delen, ik moet kunnen zien dat het in de praktijk geleefd wordt. Daarom ben ik niet doorgegaan in de wetenschap: de vragen waar ik mee bezig ben moet ik in de praktijk kunnen meemaken. Naar mijn idee kun je pas echt iets zeggen over een onderwerp als veiligheid als je er zelf bij bent geweest, als je het

hebt meegemaakt. In Bosnië, maar ook in Nederland, kun je heel duidelijk zien dat technische, waarde vrije veiligheid geen zuiver verhaal is en dat het altijd wel om mensen gaat. Je moet gewoon zorgen dat je met je voeten in de klei blijft staan.

Dit sluit niet uit dat ik ooit nog terug de wetenschap in ga. Mensen hebben tegen me gezegd dat als ik professor wil worden ik nu moet opschieten, maar ik word toch geen professor dus ik heb geen haast! (lacht). Ik wil eerst nog veel ervaringen opdoen, dan ga ik misschien nog promoveren.'

► *Hoe heb je het zoeken naar werk als filosoof ervaren?*

'Ik vond de overgang van de studie naar mijn werk spannend. Als je gaat solliciteren zul je merken dat mensen niet zo goed weten wat ze met een filosoof aanmoeten, dat ze niet precies weten wat je doet en kunt. Hier moet je op voorbereid zijn, maar zie het als iets positiefs en niet als een belediging als mensen je vragen wat je eigenlijk precies wilt doen. Zie dit gegeven als een cadeautje: je krijgt de kans goed na te denken over de vraag wat je wilt en waarom je een baan precies wilt. Waar bij mensen met een andere achtergrond meteen wordt aangenomen dat ze bepaalde vaardigheden hebben en een bepaalde kant op willen, zonder dat daar over wordt gevraagd, kun je als filosoof écht stilstaan bij de vraag of dit is wat je wil. Het is goed om tijdens je studie al na te denken over de vraag wat voor jou waardevol is: wat je wil en wat je kan. Je moet creatief en nieuwsgierig zijn om een baan te vinden die bij je past, er zijn immers weinig profielen die specifiek een filosoof zoeken. Daarbij moet je dan ook niet denken: 'ze vinden me raar omdat ik filosoof ben', maar draai het om en bedenken: 'wat kunnen ze hebben aan een filosoof?'. Solliciteren kan dan echt leuk worden. Bovendien hoeft je eerste baan niet meteen de beste te zijn. Ik wil nog wel een paar jaar in Bosnië blijven, maar niet voor altijd. Misschien vind ik het wel leuk om nog eens in een echt grote organisatie te werken. Veel mensen raden het me af, omdat zo'n bedrijf een logge machine is, maar ik moet het eerst ervaren voordat ik daar iets over kan zeggen.

Er zijn een paar dingen die volgens mij belangrijk zijn om te benadrukken voor mensen die studeren en denken aan hun toekomstige baan. Doe veel naast je studie, dat is belangrijk bij sollicitaties. Je studie op tijd hebben afgemaakt is soms belangrijker dan hele hoge cijfers, het

laat zien dat je afmaakt waar je aan bent begonnen. Een goede ervaring is werken in een team. Ik heb vaak de leiding genomen binnen projecten, zoals het voorzitterschap van de FUF, besturen binnen de faculteit, werk als studentassistent, en ik heb daar ontzettend veel van geleerd. Verder is het belangrijk om te laten zien dat je sociaal vaardig bent, en dat betekent meer dan met elkaar bier drinken! Laat zien dat je binnen een team kunt werken en dat je kunt omgaan met problemen. Van filosofie heb ik geleerd open te kunnen staan voor verschillende visies, schematisch te zijn en dingen op tijd af te maken. Schrijven, spreken, analyseren, goede vragen kunnen stellen zijn punten die ik bijgebracht heb gekregen tijdens mijn studie. Ik ben heel blij dat ik dit heb gedaan, ik

had niets anders willen doen! De faculteit in Utrecht is goed en ik heb een heel goede opleiding gehad.

Binnen de filosofie kun je natuurlijk altijd door blijven vragen. Ik heb nu in de praktijk geleerd dat je niet de hele tijd door kunt gaan met theoretiseren maar dat je af en toe gewoon moet zeggen: zo zit het (voor nu) en dat je met een bepaalde aanname moet gaan werken, anders kom je nooit verder. Maar het goede aan filosofen is zeker dat ze altijd kritisch en nieuwsgierig blijven, altijd blijven doorvragen. Ze zoeken scherp naar een nieuwe definitie en staan daarbij open voor ideeën van anderen. Uiteindelijk heb je meer aan deze flexibiliteit dan aan de ultieme definitie van dingen. Filosofie kan daardoor een grote pré zijn.'

HET LEVEN ALS DEELTIJD-FILOSOF

door Niels Huisman

Zo'n drie jaar geleden zijn een oude studievriend van rechten en ik begonnen met onze deeltijdstudie Filosofie. Het was inmiddels al weer een jaar of vijf dat we de studie rechten achter ons hadden gelaten. Ik kan me nog altijd dat moment herinneren dat ik het eindcijfer voor mijn scriptie in mijn handen kreeg, naar buiten liep en mijzelf beloofde om nooit meer een dag naar de universiteit te gaan. Maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan en toen ik samen met die vriend naar een Studium Generale lezing van Wijsbegeerte was geweest, besloten we om ons opnieuw in te schrijven.

Toch is het natuurlijk compleet anders om een studie in deeltijd te doen dan wanneer je als voltijdstudent dag in, dag uit met je studie bezig bent. Wanneer je als voltijdstudent studeert ben je ook daadwerkelijk student. Alles staat in het teken van leren en veel van de mensen die je leert kennen, ken je vanuit je studie. Als deeltijder is een studie nog steeds heel belangrijk, maar het is maar een element van je dagelijkse doen. Wat ik daar jammer aan vind is dat je de intensieve interactie mist met de andere studenten. De belangrijkste lessen van mijn studie rechten heb ik niet in de collegezalen geleerd maar in de discussies met andere studenten. Samen probeer je tot een beter inzicht in de stof te komen en door over de stof te discussiëren merk je dat de stof gaat leven en dat je dingen ontdekt die je zelf compleet gemist had. Dat is een onderdeel dat toch snel aan je voorbijgaat als deeltijdstudent.

Gelukkig ben ik samen met iemand aan deze studie begonnen. José en ik werkten ook al heel veel samen tijdens onze studie Rechten en we merkten dat we vaak op een lijn zaten. Omdat we elkaar een beetje kennen en een beetje dezelfde manier van denken hebben, kunnen wij goed samen studeren. Samen proberen wij het gemis aan werkgroepen op te vangen door in het weekend toch nog een dagdeel samen te studeren, al lukt dat niet altijd. Op deze manier houden we elkaar gemotiveerd, merken we of we dingen goed zien en goed begrijpen. En natuurlijk versterk je hierdoor het sociale element een beetje, wat we allebei toch ook wel belangrijk vinden. Juist door deze studie samen te doen, lukt het mij in ieder geval om de studie te halen. Helaas heb ik een aantal vakken niet mee kunnen doen omdat ik in het kader van mijn werk als jurist een aantal malen naar het buitenland uitgezonden ben geweest. Een enkele maal is het dan toch gelukt om met de Filosofieboeken onder de arm het een en ander voor te bereiden op een tentamen in Nederland, maar meestal heb je het

dan toch te druk en zijn er teveel dingen om je van je werk af te leiden.

Sinds kort heb ik echter een nieuwe baan dus verwacht ik eigenlijk de komende twee jaar van mijn bachelor zonder grote problemen af te ronden.

Hoewel ik de studie Filosofie ben begonnen als hobby als middel om mijn geest een beetje scherp te houden, is het toch leuk te zien hoeveel meerwaarde een studie als deze biedt. Een paar maanden geleden ben ik begonnen aan een nieuwe baan als RAIO, rechterlijk ambtenaar in opleiding en nu doe ik dus eigenlijk twee opleidingen naast elkaar. Het is dan ook een hele organisatorische uitdaging om alles gladjes te laten verlopen. Vanwege dit drukke schema merk ik wel dat ik veel efficiënter ben gaan werken vergeleken met mijn eerste studie. Om een en ander niet volledig in het honderd te laten lopen probeer ik enkele maanden van tevoren al in mijn hoofd te plannen wat in welk weekend gaat gebeuren. Ik kan er dan ook erg slecht tegen als een vak bij aanvang niet goed is georganiseerd. In dat opzicht ben ik vele malen kritischer geworden vergeleken met toen ik voltijd studeerde. Ik kan me het niet meer zo gemakkelijk veroorloven om tijd te verdoen met het uitzoeken van wat er precies van mij verwacht wordt tijdens een vak en wat er precies allemaal gelezen moet worden gedurende het volgen van het vak. Ook het feit dat je al een poosje werkt, maakt je kritischer. De RAIO opleiding geldt als een vrij zware opleiding voor juristen en is bedoeld om jonge juristen op te leiden tot rechter of officier van justitie. De selectieprocedure is vrij zwaar en het opleidingstraject dat normaal gesproken 6 jaar duurt, wordt gekenmerkt door continue beoordelingen. Dat betekent dat je zelf ook vrij kritisch wordt in je verwachtingen van anderen. Ik kan mij dan ook wel eens storen aan het feit dat de organisatie van sommige vakken toch wel eens te wensen overlaat. Dat zijn dingen die ik als voltijd student altijd accepteerde als een kenmerk van de Universiteit. Nu vraag ik mij sneller af waarom dat toch in vredesnaam zoveel moeite moet kosten.

Ondanks dit soort kleine ergernissen, merk ik wel dat ik nog steeds zeer enthousiast ben over de studie. De behandelde materie blijft mij fascineren. Opvallend vind ik wel het enorme verschil met de studie Rechten. Hoewel ik al een studie achter de rug had, vond ik het, zeker aanvankelijk, heel lastig om de stof op de juiste manier te analyseren. Ook de kleine hoeveelheid stof die gelezen moest worden, vond ik vrij opvallend. De Rechtenstudie is toch veel meer een studie van kwantiteit dan van kwaliteit. Waar de studie Filosofie in tien pagina's in genoeg stof voorziet om 10 jaar over na te denken, was het bij rechten vrij normaal om per vak een pagina of 800 door te

ploeteren op zoek naar de waardevolle stukken. Het karakter van de twee studies is in dat opzicht heel anders, en daarom ook juist zo leuk om deze beiden te doen.

Dat betekent echter niet dat de studie geen meerwaarde biedt in mijn werk. Om te beginnen denk ik dat het mede te danken is geweest aan mijn studie filosofie dat ik door de RAIO selectie heen ben gekomen. De selectie bestaat uit een viertal rondes met meerdere gesprekken met psychologen, rechters, raadsheren en officieren van justitie en zonder uitzondering waren ze allemaal gefascineerd door het feit dat ik Filosofie studeerde. Ook merk ik nu dat de kunst van het analyseren en kort en bondig schrijven een belangrijk onderdeel van mijn werk vormt. De kunst van het vinden van het probleem is iets dat het juridische en het filosofische toch wel met elkaar overeen hebben. De studie Filosofie heeft mij geholpen om daar scherper in te worden. Waar je bij de studie rechten nog een tentamen kon halen door het probleem enigszins te omcirkelen, wordt dit bij Filosofie genadeloos afgestraft. Ook in mijn werk merk ik nu dat er verwacht wordt dat je in zo min mogelijk stappen direct tot het echte probleem komt en daar een beslissing over neemt. Daarbij komt dat het volgens mij onmogelijk is om het juridische goed te beschouwen zonder af en toe de (rechts)filosofische achtergrond van het geheel in het oog te houden. Ik hoop dan ook met name mijn bachelorscriptie toe te passen op mijn RAIO opleiding, mits ik dan nog steeds in opleiding ben. De onafhankelijkheid van de rechterlijke macht versus de democratische invloed op de rechtsgang lijkt mij wel een interessant onderwerp. Gelukkig heb ik nog even de tijd om daar rustig over na te denken.

Vooralsnog vind ik het in ieder geval een geweldige mogelijkheid om mijzelf te dwingen toch verder te kijken dan alleen het juridische, om sociale contacten te onderhouden en om ook op een ander vlak de intellectuele uitdaging aan te gaan. Het is juist ook de diversiteit van de deeltijdstudenten die het studeren op deze manier zo interessant maakt. Vanwege de verschillende achtergronden zijn de visies van de studenten toch altijd weer heel verschillend. Maar het zou mij ook leuk lijken als er af en toe een voltijdstudent zou aanschuiven bij de avondcolleges. Juist het feit dat zij een groot deel van hun leven met het onderwerp bezig zijn, maakt dat zij misschien weer heel anders tegen de stof aankijken.

Al met al blijf ik het een geweldige studie vinden; de combinatie van fascinerende materie, het enthousiasme van de docenten en de grote diversiteit aan medestudenten die ook stuk voor stuk een buitengewone inzet tonen, maakt dat ik toch elke week weer met veel plezier naar college ga.

EVALUATIE EERSTEJAARS COLLEGE - TAALFILOSOFIE

door Mike Lourens

De Filosoof plaatst vanaf nu elke editie een cursusevaluatie. De eerste keer wordt Taalfilosofie onder de loep genomen, één van de verplichte eerstejaarscursussen. Deze wordt gegeven door Prof. dr. Albert Visser en dr. Rosja Mastop.

Wat is nu eigenlijk betekenis? Dient taal mogelijke standen in de werkelijkheid te beschrijven of verrichten we juist handelingen met taal? Met dit soort vragen werd ik geconfronteerd in de cursus taalfilosofie. Hoewel de cursus mijn hersens deed duizelen, gaf hij mij een inzicht in de analytische filosofie; de methode die ervan uitgaat dat als we de logische structuur van de taal analyseren we in staat zijn om filosofische problemen op te lossen.

De cursus werd dit jaar gegeven door professor doctor Albert Visser en doctor Rosja Mastop. De twee heren werden bijgestaan door een team van vier werkgroepbegeleiders die met de studenten in discussies traden over allerlei taalfilosofische problemen. Deze discussies heb ik als prettig en zeer leerzaam ervaren.

Dit jaar was er de mogelijkheid voor de studenten om halverwege de cursus een bepaald traject te kiezen. Men kon kiezen om samen met Albert Visser de meer logische kant van het vak te volgen, waarin onder andere Tarski's beruchte

waarheidsdefinitie, " 'sneeuw is wit' is waar, dan en slechts dan als geldt dat sneeuw is wit" werd behandeld. Voor degenen die Logica meer als een bedreiging dan als een verrijking van de studie Wijsbegeerte zagen, was er de mogelijkheid om met Rosja Mastop op reis te gaan door de "Filosofische onderzoekingen" van Wittgenstein.

We begonnen onze taalfilosofische ontdekkingsreis met het werk van de grootvader van de taalfilosofie, Gottlob Frege, die meende dat de logica als doel het onderzoeken van de wetten van de waarheid had. Frege was dan ook enkel bezorgd om zinnen waarover men een waarheidsoordeel kon uitspreken en concludeerde dat zinnen gedachten bevatten die naar een waarheidswaarde verwezen.

Hoewel Frege weinig tot geen erkenning kreeg, werd zijn werk voortgezet door Ludwig Wittgenstein. Wittgenstein vertelde ons in zijn *Tractatus Logico-Philosophicus* doodleuk dat filosofie geen enkele andere functie had dan het analyseren van de taal om de filosofische problemen waarin men door de eeuwen heen verzeild was geraakt te doen verdwijnen. Vanuit de stelling dat "de wereld alles is wat het geval is", meende hij dat ethiek en metafysica geen enkele uitspraak deden over mogelijke standen van zaken. Hij rondde dan ook zijn werk af met de fameuze woorden, "waarover men niet spreken kan, moet men zwijgen."

Een interessante wending nam de cursus met de filosoof Austin. Hij beweerde

dat zijn voorgangers zich schuldig hadden gemaakt aan de descriptieve drogreden, ofwel dat taal enkel zinnig was als het de werkelijkheid als waar of onwaar kon beschrijven. Volgens Austin verrichten wij met taal handelingen en doet het er niet veel toe of de gesproken woorden waar of onwaar zijn.

De cursus heeft mij vooral in laten zien hoe men door middel van het kritisch analyseren van de taal tot oplossingen kan komen van filosofische problemen. Maar zeker ook hoe belangrijk het is de termen die men gebruikt in zijn filosofische werken helder en zo ondubbelzinnig mogelijk te definiëren om allerlei vreemde interpretaties en mogelijke paradoxen te voorkomen.

Helaas ben ik niet in staat om voor alle studenten te spreken die deze cursus hebben gevolgd, maar ik vond het een interessant en vooral komisch vak. Soms had ik moeite mijn lachspieren te bedwingen als ik mij weer realiseerde hoe bizar onze taal eigenlijk in elkaar steekt. Hoewel de zwaar theoretische lading van de cursus sommigen tegen de borst stuitte, hebben we allemaal iets belangrijks in de filosofie geleerd; de analytische methode. Maar persoonlijk heb ik nog iets van een fundamenteelere aard geleerd, en dat valt enkel uit te drukken in de woorden van de grote Wittgenstein; "Twijfel kan enkel bestaan waar er een vraag bestaat, en een vraag enkel waar er een antwoord bestaat, en een antwoord enkel waar iets *gezegd kan worden*."

KLASSIEKER > Marcel Proust: *À la Recherche du temps perdu*

DOOR NORI SPAUWEN

*Weinig filosofiestudenten zullen genoeg vrije tijd hebben om – ter ontspanning - het enorm omvangrijke meesterwerk van Marcel Proust (1871-1922) te kunnen lezen. Toch is het één van de belangrijkste modernistische romans van de vorige eeuw en - volgens Virginia Woolf - het werk van een genie. Als inleiding zal ik hier een aantal centrale thema's uit dit grote literaire werk bespreken. Wellicht zul je dan toch besluiten je gehele zomervakantie te wijden aan de zeven delen van *À la recherche du temps perdu*, om antwoord te vinden op prangende vragen als: Wordt die verloren tijd nou teruggevonden of niet?*

Marcel Proust werd door zijn familie gezien als een grote mislukker. Zijn vader was een beroemde arts en epidemioloog, die boeken publiceerde met inspirerende titels als *De bescherming van Europa tegen de pest of Loodvergiftiging bij arbeiders die zijn betrokken bij de productie van elektrische accumulatoren*. Ook Prousts broer was arts. Proust zelf daarentegen kreeg op zijn negende zijn eerste astma-aanval en werd vanaf dat moment gezien als 'ziek kind'. Om zijn vader een plezier te doen nam hij een baantje aan bij de Bibliothèque Mazarine, maar omdat deze plek veel te stoffig was voor zijn longen verscheen hij vaker

niet dan wel op zijn werk. Nadat hij een heel jaar niet was komen opdagen werd hij uiteindelijk ontslagen. Hierna bleef hij teren op het familiekapitaal om zijn interesse in de literatuur te bekostigen.

Zijn moeder, een intelligente, erudiete dochter van een joodse familie, was de enige bij wie hij iets goed kon doen. Zij maakte hem en zichzelf wijs dat Marcel niets zonder haar kon en hiermee voldeed Marcells gezinssituatie precies aan Freuds profiel van een homoseksuele jongen: een afstandelijke vader en een overbeschermerende moeder. En homoseksueel was hij. Hoewel zijn alter ego in de *Recherche* wel vriendinnen heeft, valt het op dat deze allemaal mannennamen dragen met een vrouwelijke uitgang: Albertine, André, Gilberte. Verder gaat het vierde deel van de *Recherche* bijna geheel over homoseksualiteit. Deze draagt de toepasselijke naam "Sodom en Gomorra", genoemd naar de Bijbelse steden waarvan de inwoners in

voortdurende zonde leefden. Daarmee is Proust een van de eerste Europese schrijvers die uitgebreid over homoseksualiteit geschreven heeft. Verder is het bekend dat Marcel Proust een relatie heeft gehad met pianist en componist Reynaldo Hahn. In het weinig geëmancipeerde Frankrijk van die tijd was het voor Marcel Proust echter niet mogelijk om hier openlijk voor uit te komen en zijn moeder heeft dan ook tot aan het einde van haar leven geprobeerd Proust te koppelen met dames uit de hoge kringen waarin hij zich bevond.

Buiten homoseksueel was Proust namelijk ook een ontzettende snob. Hij onderhield vooral vriendschappen met de mensen uit de Parijse elite en frequenteerde alle belangrijke feestjes. Toch was Marcel Proust geen levensgenieter:

“Op mijn dertigste, zonder genoegens, zonder doel, zonder bezigheden, zonder ambitie, met mijn reeds beëindigde leven voor me en het besef van het verdriet dat ik mijn ouders bezorg, ken ik zeer weinig vreugde.”¹

Maar gelukkig is Proust van mening dat we juist als we pijn lijden in staat zijn tot nieuwe inzichten te komen:

“.. alleen door gebrek kunnen we processen ontdekken, doorgronden en analyseren waar we anders geen weet van zouden hebben. Zal iemand die zich elke avond op zijn bed laat neervallen en ophoudt met leven er ook maar van dromen om in elk geval enkele bescheiden uitspraken over slaap te kunnen doen? Hij weet nauwelijks dat hij slaapt. Het voordeel van een beetje slapeloosheid is dat we de slaap erdoor leren waarderen en wat licht kunnen werpen in die duisternis.”²

Met andere woorden: ideeën die zonder pijn zijn ontstaan ontberen een belangrijke drijfveer. Pas als we worden ondergedompeld in leed, vinden we de proustiaanse motivatie om moeilijke waarheden onder ogen te zien, kreunend onder het beddengoed. Het mes snijdt trouwens aan twee kanten: “Zodra leed wordt omgezet in ideeën, verliest het iets van zijn vermogen ons hart te verwonden.”³

Prousts leven neemt een drastische wending in 1905, wanneer zijn moeder overlijdt. Hij moet dan alleen gaan wonen,

een feit dat ietwat verzacht wordt door de enorme erfenis die hij krijgt. Zijn gezondheid gaat steeds meer achteruit en de laatste drie jaar van zijn leven komt hij nauwelijks meer zijn slaapkamer uit, slaapt hij overdag en werkt hij 's nachts aan de laatste delen van zijn roman. Hij overlijdt in 1922 en is begraven op de beroemde begraafplaats Pere Lachaise in Parijs.

Tussen 1913 en 1927 worden de zeven delen van *À la Recherche du temps perdu* uitgegeven. Het werk telt ruim 3200 pagina's en er komen meer dan 2000 (!) literaire personages in voor. Het is een zogenaamde Roman Fleuve: een 'novel sequence' die als geheel gezien kan worden als een beschrijving van en commentaar op een tijdsbeeld. In Prousts geval is dit het Parijs van net vóór en tijdens de Eerste Wereldoorlog. Roman Fleuve betekent letterlijk 'rivierroman' en deze metafoor illustreert niet alleen de omvang, maar ook de dynamiek en de breedheid van het werk. Iedere zin lijkt op zichzelf al een rivier; de langste proustiaanse zin zou, afgedrukt als één regel in standaardlettertype, bijna vier meter lang zijn.

Een centraal thema in de roman is de notie van onvrijwillige herinnering (*mémoire involontaire*), ook wel bekend als 'het Prousteffect'. Het gaat hier om het onderscheid tussen vrijwillige herinnering: zich iets actief herinneren met behulp van het bewuste geheugen, en onvrijwillige herinnering: de herinneringen die zich ongevraagd aan ons opdringen, door associaties die ons onderbewuste legt. De herinneringen die op deze manier in ons opkomen zijn veel levendiger en essentiëler dan het ons simpel herinneren van feiten: ze kunnen hele werelden naar boven brengen waarvan we niet meer wisten dat we ze kenden, ook al waren we ze feitelijk niet vergeten. De bekende 'episode met de madeleine' illustreert dit het beste. De hoofdpersoon van de Recherche krijgt van zijn moeder een klein cakeje, dat hij in zijn thee laat vallen. Wanneer hij een slok neemt, gebeurt er iets wonderbaarlijks:

“Nauwelijks had de met cakekrumels vermengde slok thee mijn verhemelte gestreeld, of er voer een huivering door mij heen, en nauwlettend sloeg ik gade hoe er zich iets wonderlijks in mij voltrok. Ik werd bevangen door een verrukkelijke sensatie, die geheel op zichzelf stond en scheen voort te komen uit het niets. Onmiddellijk waren de wedervaardigheden van het bestaan mij om het even, konden de rampen van het leven mij niet meer deren, scheen de kortstondigheid ervan mij een illusie [...] Niet

langer voelde ik mij middelmatig, toevallig, sterfelijk.”

De madeleine in kwestie was er precies zo een als hij als klein kind altijd van zijn tante Léonie kreeg, wanneer hij bij haar op vakantie was. Zoals zoveel van zijn leven staat zijn jeugd hem niet meer helder voor de geest en wat hij zich er nog van herinnert, vindt hij niet bijzonder leuk of interessant. Echter, door een merkwaardig fysiologisch verschijnsel kan het gebeuren dat een cakeje dat hij sinds zijn jeugd niet meer heeft geproefd en dus gevrijwaard is gebleven van latere associaties, hem terugvoert naar zijn tijd in het stadje waar zijn tante woonde en een reeks warme, intieme herinneringen uit zijn verleden terugbrengt. Zo lijkt zijn jeugd opeens een mooiere periode dan hij zich kon heugen. De rest van het boek is in zekere zin één lang, in banen geleid 'Proustiaans moment'. De kern van het werk is het door middel van de herinnering oproepen van het voorbije verleden, dat door het schrijven transcendeert naar een 'temps pur', een absolute tijdeloosheid. Dit is dan ook precies de 'recherche'; de zoektocht naar de verloren tijd.

Volgens Proust zijn wij onze herinneringen. Door het zoeken van afleiding vervreemden wij van onszelf, omdat we ons vervreemden van onze herinneringen. Deze afleiding is een beschermingsmechanisme om pijn en ongeluk te vermijden, maar staat het vinden van onze eigen identiteit in de weg.

Ben je bereid om met Proust aan je zijde in de rivier van je herinneringen te stappen en niet meer door te gaan met het vervreemden van jezelf door het zoeken van oppervlakkige afleiding, schuw je de befaamde proustiaanse zinnen niet en denk je orde te kunnen scheppen in een wirwar van tweeduizend literaire personages, om via een aantal proustiaanse momenten van onvrijwillige herinnering te duiken in het wereldbeeld van net vóór en tijdens de Eerste Wereldoorlog, kun je door de genderdiffusie van de homoseksuele schrijver die een heteroseksueel alter ego neerzet heen kijken, waag dan de grote stap en bestel Op zoek naar de verloren tijd bij de bibliotheek. Houd er wel rekening mee dat je hem een week van te voren aanvraagt, dit meesterwerk ligt namelijk ergens achteraf in een donker depot van de UB.

Dit artikel is een bewerkte versie van een presentatie voor het vak "Liever de Gifbecker". Nori Spauwen doet een minor Literatuurwetenschap.

1 Alain de Botton, *Hoe Proust je leven kan veranderen*, p.69

2 *Ibid.*, pp.78-79

3 *Ibid.*, p. 81

VERSLAG > **Bezoek aan Auschwitz**

DOOR MARIA SNOEK

De studiereis van de FUF ging dit jaar naar Krakau. Het was een prachtige week in een bijzondere stad, gevuld met vriend-, blijd- en dronkenschap. Eén dag van de reis konden we ons levensgeluk eens flink relativeren. We brachten een bezoek aan het voormalige concentratiekamp Auschwitz. Een ervaring.

Zevenendertig jaar na afloop van de oorlog ben ik geboren. Mijn opa en oma hebben een onvrije jeugd en echte honger gehad. Maar mensen die tijdens de Tweede Wereldoorlog onder waar terreur hebben geleden, familie hebben verloren, ken ik net zo min als Palestijnen, Sudhanesen of Tibetanen. Toch zit er iets van specifiek deze oorlog in mij, iets slui-merends en abstracts. Het is onder de huid van onze maatschappij aanwezig, zo ook onder de mijne. Ik weet alleen niet echt wat het is.

De documentaire, die op de busreis naar Auschwitz werd vertoond, zette alle feiten van de jodenvervolging in vijftig minuten op een rij. Hoewel er voor mij niets nieuws in werd vermeld, was de harde opsomming misselijkmakend. Het bracht eenieder in de bus in een 'gepaste' neerslachtige stemming. We werden ontvangen door een ingetogen gids, voor wie Auschwitz niet alleen Auschwitz is, maar ook haar werkplek.

Onze rustige passen hoorbaar in een dikke laag van fijn grind zorgden samen met het geluid van de vogels en een bries door de bomen voor een typische sfeer in het kamp, die deed denken aan een begraafplaats. Alleen is daar geen prikkeldraad. Een aantal van de barakken deed dienst als tentoonstellingsruimte. Naast een voor de hand liggend soort museumstukken, zoals registratielijsten van de kampen en foto's uit de oorlogstijd, waren er eigendommen te zien van de mensen die naar Auschwitz zijn gedeporteerd: ge-

bruiksartikelen, spullen waarvan je kunt zien dat ze stuk voor stuk van een persoon zijn geweest. Er lagen gigantische bergen koffers, brillen, tandenborstels, schoenen en een apart gedeelte met kinderschoenen. Deze leken niet eerder een dermate groot verschil in betekenis in zich te dragen. De confrontatie kon nog een stapje directer. Uit de kamer ernaast trad een sterke lakachtige geur ons tegemoed. Achter een glazen wand bevond zich het haar van

FLEUR JONGEPIER

duizenden vrouwen, met de sporen van gifgas er nog in. Achter een andere glazen wand een rol stof van superieure kwaliteit, gemaakt van hetzelfde haar.

De grootste drukte in het kamp was op die plekken waar de grootste verschrikkingen hebben plaats gevonden. In Auschwitz I betraden we het gebouw dat dienst deed als gevangenis voor de opstandigen. De mufte keldergangen van het gebouw lieten een krap tweerichtingsverkeer toe. Dit was strikt noodzakelijk om de stroom van Nederlandse studenten, Poolse families en speciaal overgevlogen Amerikaanse Joden door te laten. Ik wierp een blik op de kamer voor mensen die te min waren voor kogels, die als straf voor de laatste keer samen ergens werden opgesloten, maar dan zonder eten. De Poolse vrouwen achter mij waren ongeduldig en duwden mij quasi-nonchalant verder. Na mijn irritatie

kwam schaamte: 'Hoe kan je daar op dit moment mee bezig zijn?' Het voelde als een ongeoorloofde opluchting om weer buiten te zijn. Het zag er overigens op sommige plekken best vrolijk uit. Toen we voor de ingang van een gaskamer stonden werd verteld dat de Duitsers er bloemen plantten om het een wat onschuldig uiterlijk te geven en argwaan en opstand te vermijden. Uiteindelijk vulden we in stilte met 29 filosofiestudenten de kelder waar ooit 700 mensen tegelijkertijd in hebben gepast. Daar stonden we dan op de plek waar duizenden mensen zijn vermoord. 'Begrijp ik dit wel?'

Dezelfde avond hebben we gegeten bij

een Mexicaans restaurant. Na een evaluatiegesprek richtten ons weer op bestaande en nieuwe liefdes en vriendschappen. Hierna hebben we op de grote rode bank van het hostel 'Schindlers list' gekeken. Een drang tot onderdompeling bleek bij meerdere mensen aanwezig te zijn. In het donker keken we tot diep in de nacht naar de gebeurtenissen die op een steenworp afstand hadden plaatsgevonden. Dezelfde nacht droomde ik over Auschwitz, drie maal. Telkens was ik met mijn vrienden in de kampbarakken, wij waren de gevangenen met de gestreepte vodden. De nare en wanhopige sfeer was van ieders gezicht af te lezen, maar het was een stil beeld, er gebeurde helemaal niets. Niet in staat om mij enigzins in te beelden hoe het werkelijk is geweest, bleven de dromen leeg.

Ik weet nog steeds niet echt wat het is en prijs mezelf gelukkig.

COLUMN > REISAANBIEDING

Door Beatrijs Haverkamp

Graag neem ik u mee op reis. Niet naar een ver land, noch naar een onontdekte planeet. Ik neem graag u een klein eindje mee op reis in de tijd. Maar let wel beste reiziger, het zal een uiterst relatieve reis zijn, want ik zal louter met u wroeten in het tijdsbestek van uw eigen toekomst. Omdat we het zo aangenaam mogelijk willen houden, zal de reis staken vóór het moment waarop de Dood zich aan u vergrijpt. Een dergelijk aanbod dat ik u hier doe, verplicht u uiteraard tot niets. En wanneer u met mij instemt, garandeer ik u dat u veilig terugkeert naar de lente van 2007. Ik wil u er verder nog op attenderen dat al uw gedane waarnemingen bij thuiskomst als onervaren zullen zijn. Terugkeren naar nu betekent het vergeten van straks. Vanzelfsprekend is het maken van foto's dan ook niet toegestaan, afbeeldingen zullen later immers voor veel verwarring zorgen en ik wens niet aansprakelijk te

worden gesteld voor geesteszieke gevolgen.

Bent u klaar? Dan kunnen we gaan.

Omdat u wellicht wat opgewonden bent voor het aanstaande avontuur, neem ik u, alvorens we écht vertrekken, mee naar een rustige omgeving. Neemt u plaats daar op die bank, we bevinden ons in een schitterende Utrechtse tuin.

Het is 2013, er is nog weinig veranderd, maar merk op dat het voor de tijd van het jaar al aanzienlijk warmer is dan we in 2007 gewend waren. Daar links ziet u een ouder echtpaar, als we dichterbij zouden kunnen komen, konden we zien dat het de heer en mevrouw...

- Wat zegt u? Begrijpt u niet waar mijn reiscommentaar over gaat? U ziet nergens bloeiende bloemen? Maar beste metgezel, u weet toch dat we louter reizen door de tijd? U verwacht toch zeker niet dat ik u conform uw eigen levensloop mee kan slepen van hot naar her door de eindeloze ruimte? Nogal wiesde dat u niet zes jaar in deze tuin bent blijven hangen! U bevindt zich momenteel

ergens in de polder, maar u hebt gekozen voor een tijdreis en daartoe behoren geen spatiale tripjes. Heb geduld, u verschijnt vast en zeker nog wel ten tonele.

Kijk, inmiddels is het 2019. Had ik het niet gezegd? Daar staat u dan naast me, in uw badkledij met een kind aan de hand, de ogen prikkend van het zout. Want het is zover – al had u het niet voor mogelijk gehouden – we mogen spreken van Utrecht aan Zee! Ach, zijn we elkaar nu alweer uit 't oog verloren? Gelukkig valt er genoeg te zien nu heel Nederland zich op de helft van haar voormalige oppervlakte bevindt...

- Oh, u vindt de reiservaringen die u opdoet toch wat karig zo zonder waarnemend vermogen, zegt u? Verveelt mijn stem u soms? Lijdt u aan de ziekte van Meer? Ondankbare toerist die u bent. Welnu, dan stel ik voor om als de wiedeweerga terug te keren naar waar we vandaan komen. Ook ik, uw in eeuwigheid levende reisleader, kan mijn tijd immers wel beter gebruiken.

BOEKRECENSIE > Jan Gerhard Toonder:

Opstaan op Zaterdag

DOOR ANNA VAN DIJK

.....

'Opstaan op Zaterdag' van Jan Gerhard Toonder houdt het midden tussen *De pest* van Albert Camus, *1984* van Orwell, *Het slot* van Kafka en heeft aanrakingspunten met Godard's film *Alphaville*. [...] Toonder's maatschappij evocert Auschwitz. (Citaat van Weverbergh)

Jan Gerhard Toonder (1914 – 1992), de broer van de bekende schrijver en tekenaar Marten Toonder, was zowel schrijver van een groot aantal boeken als van een paar filmscenario's. Hij wisselde vaak van stijl en verloor daarmee enkele malen zijn publiek, maar daar liet hij zich niet door ontmoedigen. Na een voor hem deprimerende periode schreef hij *Opstaan op Zaterdag*, dat vooral een pessimistische kijk op de wereld weergeeft.

De gehele beschreven wereld in *Opstaan op Zaterdag* zou als een metafoor kunnen worden beschouwd voor een (toekomstige) maatschappij, hoewel het moeilijk te zeggen is hoe deze metafoor technisch gezien precies in elkaar zit. Waar de personen in het verhaal zich precies bevinden wordt nooit helemaal duidelijk, hoewel in ieder geval met zekerheid gesteld kan worden dat hun leven zich ondergronds afspeelt.

De wereld waar men in leeft wordt

gekenmerkt door tucht en regelmaat. De woon- en werkcomplexen zijn ingedeeld volgens een alfabetische nummering. Men heeft zich tijdens al zijn bezigheden te houden aan de Voorschriften en Regels en men heeft ten alle tijden Plichtsbetrachting, Ordelijkheid, Gehoorzaamheid en Tevredenheid na te leven. De hoofdpersoon, een man genaamd Chrono, leeft in gang Q3, kamer 7a. Het verhaal begint met de voor hem verwarrende ontdekking dat hij beelden uit een wereld in zijn hoofd heeft waar hij niets van weet, die hij niet kan plaatsen. Woorden als God, zon en liefde schieten hem te binnen, maar hij begrijpt ze in eerste instantie niet. De verwarring die hem overvalt is gevaarlijk, omdat iemand die niet Teverden is aangegeven moet worden – wanneer iemand dit verzuimd zal hij of zij zelf wegens Onoplettendheid worden aangegeven. Het systeem blijkt hiermee een Foucaultiaans panopticum waarin iedereen door iedereen in de gaten wordt gehouden. Er is echter een zeer groot verschil: in de wereld van Chrono bestaat er geen berisping, geen straf en geen dood (dit zou Ontevredenheid kunnen veroorzaken). Niemand heeft daarom officieel reden om bang te zijn of zich zorgen te maken, maar in feite is niemand met iets anders bezig

dan zich zorgen maken: over zijn gedrag en hoe anderen dit zouden kunnen interpreteren. Officieel bestaan deze zorgen echter niet.

Het verhaal vertelt hoe Chrono steeds meer overtuigd raakt van het feit dat er een werkelijkheid bestaat buiten de 'Ware aard der dingen'. Gaandeweg komt hij erachter dat deze andere wereld niet alleen uit mooie dingen bestaat, en waar hij in eerste instantie verlangde deze andere wereld te kennen, twijfelt hij later aan het feit of hij de dingen die hij zich herinnert nogmaals mee wil maken. Zijn nieuwsgierigheid wint en met veel moeite wordt door Chrono het systeem van het ondergrondse complex blootgelegd.

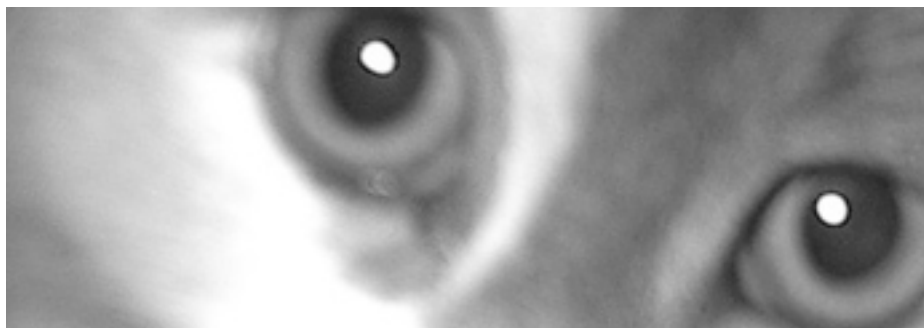
Wie de plot nog niet wil kennen moet vanaf hier stoppen met lezen, maar ik verzeker de lezer dat kennis van de afloop niet veel afdoet aan het geheel van het verhaal. In ieder geval blijft de lezer zich afvragen wat Toonder met dit boek precies heeft willen zeggen en hoe de veronderstelde metafoor precies in elkaar zou kunnen zitten. Wat duidelijk wordt aan het einde van het boek is dat de mensen die in het systeem leven daar ooit terecht zijn gekomen vanuit de werkelijke wereld, die voor hen nu 'buiten' betekent. Alle functies van degenen die machtsposities vervullen en van degenen die gewone bewoners ('Genoten') zijn binnen het systeem worden aangestuurd door een reusachtige computer die ponskaarten bijhoudt van alle mensen die binnen het systeem leven (tja, het is een enigszins gedateerd boek). Dit gegeven heeft recensenten

ertoe gebracht te stellen dat het boek een aanklacht is tegen de mechanisering van de huidige maatschappij. Er zit echter nog veel meer in het verhaal dan alleen dit gegeven. Zo beschrijft Toonder hoe het denken en herinneren voor de mensen binnen het systeem onmogelijk wordt gemaakt omdat er continu muziek met een nauwelijks hoorbare grondtoon door de gangen, zalen en complexen klinkt. Wanneer Chrono het apparaat dat deze toon uitzendt uiteindelijk uitschakelt, wordt iedereen plots overvallen door herinneringen (sommigen kruipen weg in een hoekje, niet in staat de stroom aan gedachten en herinneringen te verwerken). Wat is binnen de metafoor de functie van dit geluid? Wat wil Toonder zeggen met het masker van Teverdenheid en de daaronder liggende angst die niet geuit mag worden – of zelfs niet mag bestaan? Hoe is het mogelijk dat zoveel mensen zo lang onderdrukt worden zonder in opstand te komen? Zo komen er na het lezen van het verhaal nog veel meer vragen op.

Vooraf de laatste pagina's van *Opstaan op Zaterdag* laten een pessimistische kijk op de wereld zien. Enkele personen zijn ontkomen aan de ondergrondse complexen en duiken op in de werkelijke wereld. Toonder schrijft: 'En nu kan het zijn [...] dat Farbenis rondwaalde door een fabriek waar vlammen door de duisternis staken en staal op staal bonkte en gemaskerde gedaanten hem niet verstonden als hij naar de uitgang vroeg, maar waar een uitgang was die hij bleef zoeken; en het kan zijn dat [...] Wacker, alleen over een onafzienbaar voetbalveld draafde omgeven door rij na rij van lege, zwijgende tribunes.' Deze woorden duiden op een vervreemd gevoel ten opzichte van de wereld, die voor Toonder niet langer als zijn thuis aanvoelde.

Opstaan op Zaterdag is een intrigerend boek, vanwege het pessimistische beeld en het algemene gevoel van zinloosheid. Maar vooral omdat Toonder mooi heeft beschreven hoe er zelfs – of juist – binnen dit pessimistische beeld een positieve inslag voor hem bestond, een altijd bestaande hoop op betere tijden en het vinden van iets dat geluk genoemd zou kunnen worden. Hiervan getuigen de laatste woorden van het verhaal: 'Ze keerden de middagzon de rug toe en gingen, naamloos als ze waren, over de vlakke die niet eindeloos kon zijn; en misschien vonden ze geen spoor of weg, maar ze gingen naar waar straks de eerste sterren zouden rijzen, en waar ze eens de zee hadden gezien.'

Jan Gerhard Toonder, *Opstaan op Zaterdag*
(De Bezige Bij, ISBN 90 234 2147 7)

COLUMN > SNEU POESJE: LELIJKE VROUWEN

De mythische held Cúchulainn was zo mooi dat de Ierse mannen vreesden dat hij (al) hun vrouwen zou veroveren en hun dochters tot verderf zou brengen. Bovendien was Cúchulainn onverslaanbaar. Zo versloeg hij een heel leger (hoe groot blijft onvermeld, maar in ieder geval zaten er talloze Grote Krijgers tussen) toen hij zeventien jaar oud was. Een echte held, kortom. Stel jezelf nu deze vraag: gaan mannen gebukt onder de sàge van Cúchulainn omdat ze – aantoonbaar – niet over dezelfde eigenschappen beschikken? En, belangrijker nog, wint de sàge noodzakelijk aan waarde als Cúchulainn zo nu en dan iemand verslagen had, en wel redelijk mooi was, maar zeker niet elke vrouw in bed kreeg?

Als we de argumentatie van mede-UU'er Liesbeth Woertman (in het U-Blad van 19 april 2007) zouden volgen zou het antwoord op beide vragen bevestigend zijn. Zij claimt dat vrouwen niet 'autonoom' kunnen zijn omdat ze een ideaal opgelegd krijgen. Een citaat:

"Als de ideaalbeelden zo perfect zijn kun je alleen maar verliezen"

Laat deze zin even op je inwerken.

De suggestie is dus om ideaalbeelden te creëren die niet perfect zijn, of, *minder perfect*. Zeg maar een Cúchulainn met erectie-problemen, of een verstuurde enkel. Het argument van Woertman is dat vrouwen (let op, we hebben het nu ineens over vrouwen!) anders zouden kunnen proberen om óók mooi te worden. En dat kunnen we natuurlijk niet hebben! Stel je voor, mooie vrouwen, gatverdamme!

Haar suggestie is een bekende, namelijk dat vrouwen een 'schoonheidsideaal' opgelegd krijgen door 'de media'. Met als direct causaal gevolg plastische chirurgie. Onduidelijk blijft onder meer hoe dat moet: 'een schoonheidsideaal opdringen'. Hoe kan een schoonheidsideaal ontstaan

als er niet al reeds een idee bestaat over wat ideaal is en wat niet? Voorbeeldje. Schaamlippen die vijf centimeter uit een kut hangen zijn niet mooi. Nooit geweest, en ze zullen naar mijn bescheiden inschatting ook nooit mooi worden. Vroeger kon men daar niets aan doen, nu wel. Ik zie niet in hoe *De Media* hier iets mee te maken hebben. Het lijkt me op zijn minst apart om nu te eisen dat in badpakreportages er standaard vijf centimeter schaamlip onder de broekjes vandaan komt.

Toch, als je kijkt naar wat Woertman beweert, is dit waar het pleidooi op neerkomt: de media praten meisjes een ideaal aan – zoals gezegd, hoe dat mogelijk is, blijft onduidelijk – en daardoor vinden er schaamlipcorrecties plaats.

Dit alles laat natuurlijk onverlet dat 'de media' een verderfelijke uitwerking op de maatschappij (kunnen) hebben. Maar dan toch zeker niet vanwege een 'schoonheidsideaal' dat opgedrongen wordt. Mij dunkt dat de discussie er één is over smaak. Sommige dingen zijn lelijk, smakeloos, laag. Maar wat er mis is met schoonheid ontgaat mij volledig.

Als het afbeelden van schoonheid slecht is, moet Vermeers meisje met de parel ook maar gewoon verbrand. Immers, zet dit ook niet aan tot schaamlipcorrecties? En die zijn toch slecht?

Er moet onderhand toch echt iets gedaan worden aan de zelfbeeld-academici, lieden die anderen vertellen dat ze iets aangeprept krijgen. Wie is Liesbeth Woertman nou om zich een oordeel aan te matigen over andermans keuzes – of smaak? Ze claimt:

"Als je vraagt aan mensen wat ze in wezen belangrijk vinden, zijn dat toch andere dingen dan rimpelloos mooi zijn".

Kan iemand mij vertellen wat het probleem is?

Reacties? sneupoesje@hotmail.com

THEMA “TIJD” > **Of God bestaat**

DOOR MATTHIAS NOBACK

Immanuel Kant heeft ons geleerd dat tijd en ruimte de vormen zijn van onze aanschouwing en dat de “dingen zelf” helemaal niet in tijd en ruimte zijn gepositioneerd. Welnu, ik ben zelf zo'n ding en heb er toch nog altijd moeite mee om me te realiseren dat ik eigenlijk geen echte haast heb, maar dat ik die haast zelf aan mijn aanschouwingen toevoeg. Dat een deadline dus eigenlijk “tussen mijn oren” zit. Evenzogoed gaat het er bij mij niet in dat niet mijn kamer te klein is, maar dat alleen mijn aanschouwing van die kamer beperkt bemeten is!

Na maanden lang hard werken op mijn kleine kamertje (althans, zo “scheen het mij toe”) werden mij dit soort overpeinzingen bijna fataal en leek het me dus dringend tijd geworden om een kleine vakantie te boeken. Twee dagen niet actief met werk en studie moet toch wel kunnen? En als iemand klaagt dat er nog bepaalde dingen hadden moeten gebeuren in die tijd, dan zeg ik dat die dingen niet werkelijk in de tijd zijn en dat ze al helemaal niet in die tijd hadden kunnen – laat staan móeten – gebeuren! Ik voeg hieraan nog toe: “Doe eerst maar eens wat transcendentale filosofie, voordat je zulke gewaagde en ongefundeerde uitspraken doet...”

Maar goed: twee dagen op vakantie dus! Wat een weldaad. Ik verbleef in het christelijke bolwerk aan de IJssel, het prachtige stadje Kampen, alwaar ik eerder in mijn leven eens 10 jaren heb doorgebracht. In deze twee vakantiedagen heb

ik geprobeerd uit te zoeken waar nu die goeie ouwe tijd gebleven was. Immers: mijn leven was in de tussentijd een stuk saaier, eenzamer, grimmiger en onaantrekkelijker geworden. Dit kan als volgt worden verklaard: de vijf jaren die mijn studie Wijsbegeerte mij tot nu toe hebben gekost, hadden mij doen realiseren dat mijn geloof in God toch werkelijk nergens op was gebaseerd. En sindsdien is het bergafwaarts met mij gegaan. Het ontbreken van God in je leven, dat maakt je tot een ongelofelijk immoreel wezen. Niets is meer belangrijk, voor niemand hoeft je meer aardig te zijn, alles is geoorloofd: moord, zelfmoord, geweldpleging, diefstal (niet dat ik alle genoemde zaken heb gedaan)... niks is meer te gek. Ergens tijdens mijn verblijf in Utrecht is het dus fout gegaan. Voor mij een reden om terug te gaan naar die plaats waar ik nog wél geloofde in God, om te kijken of het misschien aan die plaats lag of toch aan iets anders. In Kampen ging ik dus op zoek naar de wortels van mijn geloof, op zoek naar “mijzelf” van toen – zulk een bewonderenswaardig goed en voorbeeldig vroom mens als ik in die periode was...

En hoe kon het mooier dan dit: bij aankomst op het station voelde ik het geluk al in mijn keel kriebelen! Een zonnestraal brak door de wolken en scheen op het vredige stadje dat ik lange tijd als mijn thuis heb gezien. De 17 kerktorens van de verschillende kerken die Kampen telt werden door de stralende zon op schitterend wijze blootgelegd temidden van de overi-

gens vrij duistere wolken. Een vingerwijzing van boven! Tijdens mijn voettocht over de nieuwe “Oude Brug” die mij het centrum in leidde, stortte zich een hevige regenbui over mij uit. Het deed mij denken aan de verkondigingen waarnaar ik ademloos luisterde in mijn religieuze periode, toen de dominees naar ik dacht de waarheid in pacht hadden. Water werd altijd uitgelegd als “een nieuw begin”, wat natuurlijk komt doordat ook de doop met water wordt voltrokken. Welnu, al wandelend door Kampen gaf die regen op mijn kalende voorhoofd mij het gevoel dat ik opnieuw mocht beginnen! De zonden uit mijn toch ietwat heidense leven in Utrecht – het “Wilde Westen” – waren bij deze afgewassen en weggespoeld in de overigens erg smerige IJssel (je vraagt je af hoeveel zondaren nog meer hun zonden hebben gedumpt in deze rivier). Er is dus opnieuw hoop, want ik kreeg nog een kans... “Nog enkele van deze tekenen en ik ga toch maar weer geloven,” zo besloot ik voor mijzelf.

Weldra aangekomen in het mooie park dat Kampen rijk is, nam ik plaats op één van de bankjes waar ik als kind met mijn moeder en zusje de lunch nuttigde en waar ik altijd met veel plezier de eenden wegjoeg. Vanaf het bankje was het zwaar genieten van al die prachtige bloemen en die gezellig kwetterende vogeltjes. Eén vogel deed mij speciaal denken aan vroeger, want hij maakte precies het geluid van mijn wekker in die tijd. Een vriendelijker geluid dan dat van hedendaagse wekkers. Die zijn irritant, vroeger waren ze lief. Dat vogels tot het maken van zulke ingenieuze geluiden in staat zijn, is toch des te meer reden om te geloven in het bestaan van God?

Een uitermate gunstig moment volgde als vanzelf uit al deze gelukzaligheid: niet alleen had ik mijn geloof teruggevonden, maar ik vond vanuit dit bijzonder constructieve momentum ook nog eens het uiteindelijke, onomstotelijke bewijs dat God bestaat! “Nee,” zult u zeggen. Wel dan: “Ja,” zal ik zeggen! Hieronder volgt het bewijs, zodat niet alleen ik, maar ook u er wat aan heeft. (Lees het gerust twee keer, dan wordt u pas duidelijk hoe ingenieus en onweerlegbaar dit bewijs is!)

DAT GOD BESTAAT

Vanaf het bankje in het park bekeek ik het fietspad dat door dat park heen loopt. Ik zag vele fietsers en wandelaars – met of zonder hond. Ik dacht: “hoe kan het dat al deze mensen hier op verschillende tijdstippen en op verschillende plaatsen langs

komen rijden en lopen?” Gezien de grote hoeveelheid mensen en de slechts beperkte hoeveelheid ruimte die er op het pad was, zou je verwachten dat één van onderstaande mogelijkheden het geval is:

1. Ofwel iedereen gaat op grond van een eigen wilsbesluit over het pad, met de kans dat iedereen tegelijk op hetzelfde moment op dezelfde plaats wil zijn, wat zou resulteren in een toren dan wel een hoop mensen op dat punt en dat moment.

2. Ofwel iedereen wordt op zeer regelmatige wijze verdeeld over het fietspad, door een natuurwet die hen als het ware over het fietspad doseert, zodat er een absolute orde heerst.

Punt 1 is overduidelijk niet het geval. Langdurige waarneming toont aan dat dergelijke chaos niet voorkomt op dit fietspad. Geen mensen die tegen elkaar lopen of fietsen, geen elkaar dwars zittende wilsbesluiten dus!

Punt 2 is overduidelijk ook niet het geval. Immers: een dergelijke regelmaat zou men moeten kunnen opmerken. Hoewel de fietsers en wandelaars op een regelmatige afstand in tijd en ruimte van elkaar over het fietspad voortbewegen, is hier geen sprake van wiskundige precisie.

Nu deze twee uitersten zijn uitgesloten, moeten we overgaan tot het kiezen van een derde mogelijkheid, die hier het midden tussen is: men wordt op regelmatige wijze verdeeld over het fietspad, zodat er geen absolute chaos ontstaat, maar de regelmaat is niet “strikt” te noemen. Dit stelt ons echter voor een nieuw probleem! Wat is “niet strikt”? De causale geslotenheid van het universum zorgt er voor dat er geen natuurwet kan bestaan die een dergelijke “niet-strikte regelmaat” mogelijk maakt. Het zou wat zijn als wij “min of meer” bleven staan dank zij de zwaartekracht, of dat het kookpunt van water “schommelde” tussen de 77 en de 123 graden Celsius, of dat een lamp slechts “maar zo zo” bleef branden. Maar als er geen dergelijke niet-strikte natuurwet bestaat, dan gebeurt het kennelijk niet vanuit de regelmaat van de natuur zelf. Er moet dus een externe oorzaak gevonden worden voor de “niet strikt regelmatige” wijze waarop fietsers en wandelaars zich over het fietspad verplaatsen. En wat kan deze externe oorzaak anders zijn dan God?

P.S. Deze laatste stap heb ik – in alle eerlijkheid – ontleend aan mijn middeleeuwse held, Thomas van Aquino, wiens poster ik inmiddels weer heb opgehangen, na deze de afgelopen jaren te hebben gebruikt als dartboard.

Tijdloze uitspraken

UIT DE LITERATUUR & FILOSOFIE

“The only reason for time is so that everything doesn't happen at once.”

— Albert Einstein

“Time heals what reason cannot”

— Seneca

“Time! the corrector when our judgments err.”

— Lord Byron

As if you could kill time without injuring eternity.

— Henry David Thoreau

“Tolle Zeiten hab' ich erlebt, und hab' nicht ermangelt, Selbst auch tönlich zu sein, wie es die Zeit mir gebot.”

— Goethe

„Zeitlichkeit ist der Seinssinn der Sorge. Die Verfassung des Daseins und seine Weisen zu sein sind ontologisch nur möglich auf dem Grunde der Zeitlichkeit, abgesehen davon, ob dieses Seiende „in der Zeit“ vorkommt oder nicht.“

— Martin Heidegger

“How can I tell that the past isn't a fiction designed to account for the discrepancy between my immediate physical sensations and my state of mind?”

— Douglas Adams

“Time is the accident of accidents.”

— Epicurus

“Everything flows and nothing abides; everything gives way and nothing stays fixed. You cannot step twice into the same river, for other waters and yet others, go flowing on. Time is a child, moving counters in a game; the royal power is a child's.”

— Heraclitus

“Time present and time past

Are both perhaps present in time future,

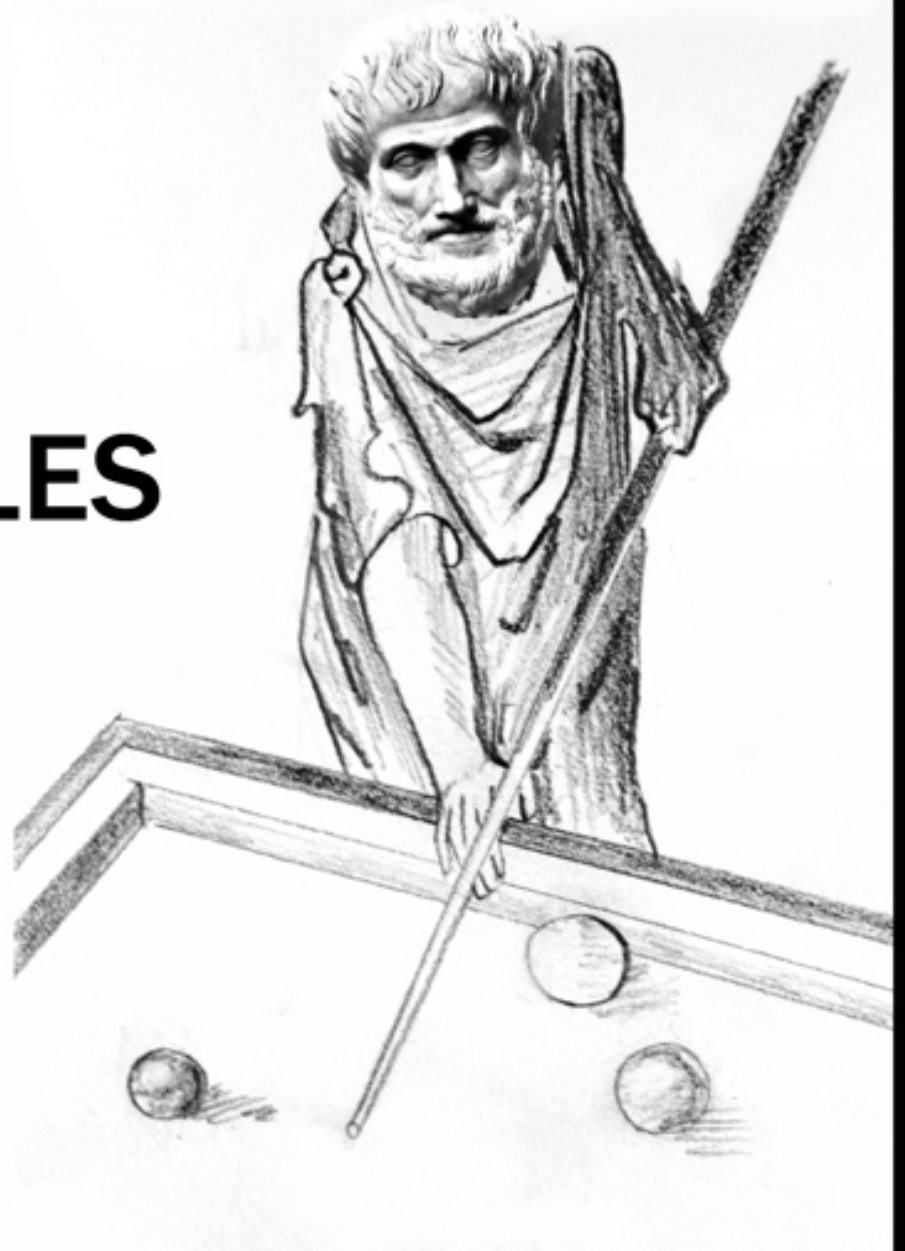
And time future contained in time past.

If all time is eternally present

All time is unredeemable.”

— T.S. Eliot, Four Quartets

ARI STOTELES

FLEUR JONGEPIER

BEDANKT!

De redactie van de *Filosoof* wil de volgende mensen hartelijk bedanken voor hun bijdrage aan de edities van 2006/2007:

Ilse Oosterlaken

Jan Vorstenbosch

Anne Becking

Beatrijs Haverkamp

Heleen Rippen

Jurjen van Pelt

Nikki Brormann

Tjibbe

Maarten van Houte

Dascha Düring

Sneu Poesje

Jasmijn Wienk

Maarten Simons

Karen Groeneveld

Paul Churchland

Annemieke Reijngoud

Ivo Kuppens

Marcus Düwell

Ragnar van Es

Joel Anderson

Maria Snoek

Luitzen Dijkstra

Suzan den Brok

Ellen Rutten

André Klukhuhn

Marina Oshana

Maarten Steenhagen

Willem van Reijen

Herman Hendriks

Bert van den Brink

Thijs de Beus

Stephanie Roels

Matthias Noback

Rudmer Bijlsma

Nick Triet

Niels Huisman

Mike Lourens

Sjimmie Lensen

Daarbij willen we in het bijzonder bedanken voor hun medewerking:

Randy Lemaire

Naomi van Steenbergem

Daniël Meijer

ZOMERVAKANTIE

Om de zomervakantie door te komen verschijnt er aan het eind van het collegejaar een **bijzondere editie** van de *Filosoof*. Vraag je je ook altijd al af waar onze docenten nu eigenlijk mee bezig zijn qua onderzoek? In deze editie geven wij een overzicht van de filosofische vraagstukken die aan ons departement worden onderzocht. Na de zomervakantie zal er weer een gloednieuwe, doch vertrouwde editie van de *Filosoof* verschijnen. Omdat de *Filosoof* dit jaar zo gegroeid is, hebben we tevens twee frisse redacteurs aangenomen. In september onthullen we wie dat zijn!

ACTIVITEITENKALENDER

Wat doet de FUF de komende tijd...

WOENSDAG 30 MEI

Officiële inwijding FUF-kamer

De FUF heeft eindelijk een eigen kamer, en dat moet gevierd worden! Met een officiële opening wel te verstaan, in de FUF-kamer dus (BG 193), vanaf 17:00 uur

DONDERDAG 7 JUNI

Amigodag

Wil je eindelijk wel eens af van al die blikken vol onbegrip als je zegt dat je filosofie studeert? Dat kan! Nodig je vrienden uit voor de amigodag, en ook hun denkwereld zal nooit meer hetzelfde zijn....

DONDERDAG 7 JUNI

Theemiddag

Het water staat de borrelen, een pak koekjes wordt opengetrokken... het is weer tijd voor thee met de FUF! 13:00 bij de dorpspomp

DONDERDAG 7 JUNI

Borrel

'Mens sana non potest vivere in corpore sicco', geksheerde Rabelais ooit. En zo is het maar net. Daarom: FUF-borrel in de Mick, om 22:00

DINSDAG 12 JUNI

Filosofisch Forum

Het laatste forum van het jaar, met nog onbesproken thema's...

ACU (Voorstraat 71), 20:00

DONDERDAG 21 JUNI

Uur of vier... tijd voor bier

Een verenigingskamer kan op verschillende wijzen benut worden, en borrelen is wel één van de meest aangename...

VRIJDAG 29 JUNI

Eindejaarsbarbeque

Wat hebben we veel meegemaakt dit jaar... en hoe kunnen we dat beter vieren dan met in de zon, biertje in de hand, een lekker stuk vlees aan te schoeien? (Dan wel tofu of quorn, natuurlijk) Wie het weet mag het zeggen...

VERVOLGVERHAAL (2)

Hij voelt geen vermoeidheid, geen tegenzin of wrevel tegenover het feit dat er geen einde komt aan zijn tocht. De linkervoet voor de rechervoet. Alsmar opnieuw. Misschien is het juist omdat er geen einde in zicht is dat hij zich niet moe voelt. In het constante looptempo waarin hij zich voortbeweegt lijkt hij zich eigenlijk niet daadwerkelijk voort te bewegen, je zou haast denken dat hij geen snelheid heeft. Het gebrek aan tijdsbesef, of tijd überhaupt, in combinatie met een constante traagheid, begint hem te frustreren. Dus besluit hij te gaan rennen. Zijn maag begint te klotsen en er komt afwisselend een flinke druk op zijn kuit en hielen. Zijn warrige, lange haren waaien naar achteren zodat ze zijn zicht niet langer belemmeren. Ja, hij beweegt nu zeker: het lichaam bewijst het hem.

Het rennen geeft hem nieuwe energie en langzaam ebbende zijn vraagtekens over de vrouw, de eerdere donkere gestalten aan de horizon en ook die over de armband weg. Ogen nu gericht op een horizon die nauwelijks te onderscheiden is van de witgeworden lucht erboven. En geleidelijk aan, als een fortuinlijke verassing, voelt hij steeds meer natte sneeuwvlokken tegen zijn gezicht waaien. Het lijkt bijna alsof

zijn gezicht nu warmer is, vergeleken met de koude vlokken. Een glimlach verschijnt op zijn gezicht, uit een harmonie die ook hij niet kan plaatsen. In vervoering begint hij op de melodie van Vader Jacob een bekende wijs te zingen,

*'Winter's coming, Winters Coming.
It is Dark, It is cold.
I am bundled snug and warm.
Animals sleep safe from harm.
Sleds and snow,
Cold winds blow.'*

Een paar keer herhaalt hij het couplet en gaat dan over op een neurien, terwijl hij af en toe een wolkje rook uitademt. Hij herinnert zich de oorsprong van het liedje niet, en hij staat er netzo min bij stil dat hij zich het niet herinnert. Waarschijnlijk is hij er zich zelfs niet eens bewust van dat hij zingt en neuriet.

De omgeving heeft intussen al zijn inhoud verloren. Het is als een teleurstellende kijkdoos van een kleuter, die jou erin laat kijken voor hij begonnen is met plakken. Maar het witte niets is tegelijkertijd machtig en vol van inhoud, veel meer nog dan iemand zou kunnen vermoeden. Hij rent alsmar door op weg naar meer witte vlaktes, nog altijd zonder pijn en uitputting. Verdwaald is hij niet, maar niet verdwaald is hij evenmin. Een mens zonder bestemming is eigenlijk ook een bestemming zonder mens. Want er is ergens ongetwijfeld een reisdoel, een einde, maar daar is hij niet. Hij is iemand met een lege, witte geest, in een lege, witte ruimte. Ze zijn vervlochten in een tijdloos bestaan zonder herinnering of bewustzijn. Toch komt er ook aan deze sereniteit een einde, zonder te weten hoe lang het rennen heeft geduurd. Een fractie, een halve eeuwigheid, misschien slechts een hersenspinsel lang, of duurt een voorval 'niets' in het niets?

De jongen stelt zich deze vragen natuurlijk niet. Hij wordt desalniettemin wakker geschud, dan wel door heel iets anders: warme aarde onder de voeten. Het rennen houdt abrupt op. Hij knielt neer en groeft zijn vingers in het warme zand waarvan hij zich nu herinnert het eerder gevoeld te hebben. De armband verandert van kleur, wordt onophoudelijk lichter, en de vraagtekens vliegen weer door zijn hoofd. Hij verafschuwt het zand en de warme damp die hem tegemoet komt. Hij wil zich om draaien maar ziet juist dat achter hem niet dezelfde omgeving meer te vinden is als waar hij zojuist doordraafde. Met weerwil zet hij het weer op een langzaam lopen en tuurt naar een horizon die inmiddels oran-

je-rood gekleurd is.

'De armband moet verbonden zijn met deze plaats,' besluit hij. In impulsiviteit begint hij vervolgens flink aan het ding te trekken. Het mag niet baten. Dan zet hij zijn tanden erin, en probeert de van kleur veranderende kralen eraf te bijten. Zijn tanden knarsen en hij hoort iets breken in zijn mond en spuugt het uit. Hopende dat het een stukje van de kraal is, kijkt hij hoopvol naar het zand. Zijn ogen beginnen te glunderen want hij ziet iets liggen, maar de teleurstelling is des te meer te zien wanneer hij zich realiseert dat een stukje van zijn tand is afgebroken. Verslagen laat hij zich achterover vallen in het zand, sluit dan de ogen en mijmert over de sneeuw, de leegheid en de eindeloze witte vlaktes.

"Nothing ventured, nothing gained"
*Kortom: Heb wat lef,
trek de stoute schoenen aan,
zo eng is het niet: schrijf deel 3!*

COLOFON

Hoofredacteur:
Anna van Dijk

Eindredacteur:
Nori Spauwen

Redacteur:
Fleur Jongepier

Vormgeving:
Randy Lemaire

Assistent-eindredacteur:
Daniël Meijer

De Filosoof Nr. 34: oplage 475
Deadline Nr. 34: juni 2007
Kopij: de.filosoof@phil.uu.nl

De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen te wijzigen of in te korten.

Uitgave van de FUF & de
Faculteit Wijsbegeerte, Heidelberglaan 8, 3584 CS Utrecht